

Antisemitisme in het voortgezet onderwijs

Een survey-onderzoek voor de Anne Frank Stichting

 anne frank
stichting

 Panteia

Antisemitisme in het voortgezet onderwijs

Een survey-onderzoek voor de Anne Frank Stichting

Auteur(s)

Koen Maas, Marianne van Marwijk-Hol

Opdrachtgever(s)

Anne Frank Stichting

Gepubliceerd

Zoetermeer, 18-1-2023

Projectnummer

10722

Versie

1.0

Status

Definitief

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Voorwoord

De Anne Frank Stichting is een onafhankelijke organisatie die de onderduikplek van Anne Frank beheert en Annes levensverhaal wereldwijd onder de aandacht brengt ter bezinning op de gevaren van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijke rechten en democratie. Als educatieve organisatie wil de stichting docenten, beleidsmakers en professionals handvatten bieden voor het bestrijden van, onder andere, antisemitisme.

In 2013 heeft onderzoeksbureau Panteia in opdracht van de Anne Frank Stichting onderzoek gedaan naar aard en omvang van antisemitisme in het voortgezet onderwijs. Een belangrijke bevinding uit dat onderzoek was de relatie tussen antisemitische incidenten en voetbal. De Stichting heeft op grond daarvan programma's ontwikkeld en uitgevoerd, gericht op het tegengaan van deze uitingsvorm van antisemitisme.

Vorig jaar heeft de Anne Frank Stichting aan onderzoeksbureau Panteia de opdracht gegeven het onderzoek uit 2013 te herhalen. Panteia heeft opnieuw aan honderden docenten gevraagd wat zij aan antisemitische incidenten hebben meegemaakt, in welke context die hebben plaatsgevonden en wat zij konden zeggen over de leerlingen die daar verantwoordelijk voor waren. Het resultaat van dat onderzoek treft u aan in het voorliggende rapport.

Het onderzoek laat zien dat antisemitische incidenten nog steeds regelmatig voorkomen in het klaslokaal. Ook biedt het inzichten en handvatten hoe daarop educatieve antwoorden gegeven kunnen worden en welke partijen daarbij van belang zijn. Want de uitdaging om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog betekenisvol te houden onder nieuwe generaties in de complexe samenleving die weerklinkt in het klaslokaal, kan niet alleen door het onderwijs zelf worden aangegaan. Het tegengaan van antisemitisme in Nederland vraagt een blijvende inspanning van vele partijen; van scholen maar ook van overheden, organisaties, voetbalclubs en jongerenwerkers.

Ronald Leopold
Algemeen directeur Anne Frank Stichting

Inhoudsopgave

	Voorwoord	3
	Samenvatting	6
1	Inleiding	9
1.1	Aanleiding: actualisatie kwantitatief inzicht en vergelijking met eerder onderzoek	9
1.2	Vraagstelling van het onderzoek	10
1.3	Respons en weging	11
1.4	Leeswijzer	12
2	Vergelijking met 2013 en 2004: frequentie van grievende opmerkingen	13
2.1	Geobserveerde frequentie	13
2.2	Vergelijking met cijfers uit 2013 en 2004	14
2.3	Achtergrondkenmerken van scholen en docenten die samenhangen met frequentie van voorvallen	15
2.3.1	Achtergrondkenmerken van scholen	16
2.3.2	Achtergrondkenmerken van docenten	18
3	Wat was de aard van antisemitische voorvallen in het afgelopen jaar?	19
3.1	Typering van het voorval	19
3.1.1	Antisemitische voorvallen tegen Joden als groep	19
3.1.2	Antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling	20
3.1.3	Antisemitische voorvallen gericht tegen docenten	21
3.2	Achtergrondkenmerken die samenhangen met verschijningsvormen van voorvallen	22
3.2.1	Achtergrondkenmerken van scholen	22
3.2.2	Achtergrondkenmerken van docenten	26
4	Het meest recente voorval: de aard van het voorval	27
4.1	Typering van het meest recente voorval	27
4.1.1	Algemene conclusies	27
4.1.2	Antisemitische voorvallen tegen Joden als groep	28
4.1.3	Antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling	28
4.1.4	Antisemitische voorvallen tegen docenten	29
4.2	Fysieke locatie	29
5	Het meest recente voorval: omgevingsinvloeden	30
5.1	Belangrijkste omgevingsinvloeden	30
5.2	Achtergrondkenmerken van scholen in relatie tot omgevingsinvloeden	31

6	Het meest recente voorval: de dader	35
6.1	Geslacht, schooltype en leeftijd	35
6.2	Problematiek van daders	36
6.3	Etniciteit	36
7	Gevolgen van het meest recente voorval en de behoeften van docenten	39
7.1	Gevolgen van het voorval	39
7.1.1	Gevolgen voor het slachtoffer	39
7.1.2	Gevolgen voor de les	40
7.2	Behoeften van docenten	40
7.2.1	Mening over schoolbeleid	40
7.2.2	Waardering van lessen en voorlichtingen aan leerlingen	41
7.2.3	Eigen behoeften aan extra voorlichting of bijscholing	41
7.2.4	Achtergrondkenmerken van scholen en docenten in relatie tot de behoeften van docenten	41
8	Conclusie	45
	Bijlagen	
Bijlage 1	Vragenlijst	53
Bijlage 2	Onderzoeksverantwoording	65

Samenvatting

Onderzoeksbureau Panteia heeft in opdracht van de Anne Frank Stichting onderzoek uitgevoerd naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs. Dit is een herhaling van een onderzoek naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs dat Panteia in 2013 uitvoerde voor de Anne Frank Stichting.¹ Daarnaast is het ook deels een herhaling van het onderzoek uit 2004 van Research voor Beleid naar agressie en geweld in het onderwijs.^{2,3}

Via een online enquête vroegen we docenten in het voortgezet onderwijs naar hun eigen ervaring met antisemitische incidenten op en rondom hun school. We kregen op deze manier inzicht in de omvang, aard en achtergrondkenmerken van deze antisemitische incidenten. Om een goede vergelijking met de vorige twee onderzoeken te kunnen maken hebben we de vraagstelling in dit onderzoek grotendeels gelijk gehouden.

In totaal hebben 432 respondenten de enquête ingevuld. Dit is een flinke daling ten opzichte van de 937 docenten die de enquête in 2012 invulden. Desondanks is de respons groot genoeg om representatieve uitspraken te kunnen doen over de omvang, aard en achtergrondkenmerken van antisemitisme in het voortgezet onderwijs.

In deze samenvatting zetten we de belangrijkste uitkomsten uit het onderzoek voor u op een rij.

Voornamelijk beledigingen over Joden in het algemeen

Docenten waren in het afgelopen jaar getuige van antisemitische voorvallen van verschillende aard. Het ging in de meeste gevallen om algemene scheldpartijen en beledigingen over Joden als groep, de beledigingen richtten zich minder vaak op een specifieke leerling of docent. Fysiek geweld tussen leerlingen werd niet gezien door docenten. Wel was er één docent die slachtoffer werd van fysiek geweld omdat hij Joods was of daarmee geassocieerd werd en waar zijn eigendommen beklad, beschadigd of vernield werden. Ook komt het voor dat leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood', ongeacht hun achtergrond. Ongeveer een derde van de docenten maakte dit in het afgelopen jaar één of meerdere keren mee.

Bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust niet significant toegenomen

Bijna 1 op de 7 respondenten geeft aan dat ze het afgelopen jaar meemaakten dat leerlingen de Holocaust bagatelliseerden of ontkenden. Dit is nagenoeg gelijk aan het aandeel docenten dat dit meemaakte in 2012 (11%).

¹ Panteia. Antisemitisme in het voortgezet onderwijs. 2013. [Antisemitisme in het voortgezet onderwijs | Anne Frank Stichting](#)

² Research voor Beleid. Agressie en geweld in het onderwijs. 2004. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29240-5-b2.pdf>

³ De onderzoeksperiodes betroffen het voorgaande schooljaar, respectievelijk 2011/2012 en 2002/2003.

Kenmerk van de dader afhankelijk van aard incident

We hebben ook gevraagd naar de kenmerken van het meest recente voorval. De daders zijn meestal leerlingen met een Westerse achtergrond, in bijna twee derde van alle meest recente gevallen. Gelet op de etnische opmaak van totale populatie leerlingen is dit geen verrassende uitkomst.

Er is wel een relatieve oververtegenwoordiging van leerlingen met een Nederlands-Marokkaanse etnische achtergrond binnen de daderpopulatie te zien. Ongeveer één vijfde van de daders was volgens de respondenten van Nederlands-Marokkaanse afkomst, terwijl ongeveer 4% van de leerlingen in het voorgezet onderwijs een Nederlands-Marokkaanse afkomst heeft. Daarbij is dit aandeel ten opzichte van het onderzoek uit 2013 (10%) ook sterk gestegen. Het aandeel van de daders met een Turks-Nederlandse achtergrond daalde van 8% in het onderzoek uit 2013 naar 5% het afgelopen jaar.

Voetbal is vaak de context en daarnaast speelt het Midden-Oostenconflict een rol

Voetbal blijkt de meest voorkomende context waarin leerlingen Joden als groep beledigden. Meer dan één derde (36%) van alle respondenten noemde deze voetbalcontext. Dit is wel gedaald ten opzichte van 2013 toen nog 2 op de 5 docenten dit als meest voorkomende context bestempelde. Iets minder dan één op de drie (29%) ziet gebeurtenissen in het Midden-Oosten als de achtergrond van de belediging. Dit aandeel is juist gestegen: In 2013 gaf één vijfde van de docenten nog aan dat dit de achtergrond was voor de belediging. Verder blijkt dat het bij het beledigen van Joden in de context van voetbal vaker gaat om leerlingen met een Westerse achtergrond. Beledigingen in de context van het Midden-Oostenconflict hangen juist vaker samen met leerlingen die een Nederlands-Marokkaanse of Nederlands-Turkse achtergrond hebben. Tot slot is het opvallend en positief dat zogenaamde antisemitische complotten gerelateerd aan de coronapandemie nauwelijks een rol speelden bij de beledigingen.

Meer voorvallen in het Praktijkonderwijs en vmbo dan op het havo/vwo

Antisemitisme komt voor op alle schooltypen, van Praktijkonderwijs tot vwo. Toch zien we relatief meer incidenten op het Praktijkonderwijs en het vmbo. In het Praktijkonderwijs spelen gebeurtenissen rondom voetbal volgens docenten vaker een rol bij het antisemitische voorval dan in de andere onderwijstypes. Op het havo en vwo hebben internationale gebeurtenissen en politieke of religieuze demonstraties in Nederland vaker invloed op antisemitische voorvallen.

Iets meer voorvallen op scholen met een relatief hoog leerlingaantal met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond

Docenten die werkzaam zijn op scholen met een relatief groot aandeel leerlingen met een Nederlands-Marokkaanse of Nederlands-Turkse achtergrond rapporteren in verhouding meer antisemitische voorvallen. Deze bevinding betekent overigens niet dat de daders per definitie een Nederlands-Marokkaanse of Nederlands-Turkse achtergrond hebben. Er is slechts samenhang tussen de frequentie van incidenten en het aandeel leerlingen met een Nederlands-Marokkaanse of Nederlands-Turkse achtergrond op school.

Iets minder voorvallen op algemeen bijzondere scholen en scholen met denominatie 'overig'

Op algemeen bijzondere scholen en scholen met de denominatie 'overig'⁴ komen antisemitische voorvallen iets minder vaak voor dan op scholen met overige denominaties.

Vergelijking met 2013: Meer antisemitisme op het voorgezet onderwijs

De uitkomsten van deze survey zijn vergeleken met de resultaten van het onderzoek uit 2013. De meest belangrijke conclusies van die vergelijking zijn:

- Antisemitisme gesignaleerd door docenten op het voorgezet onderwijs is beperkt toegenomen: van 35% in 2013 naar 42% in het afgelopen jaar. Dit wil echter niet zeggen dat het antisemitisme op middelbare scholen daadwerkelijk ook is toegenomen. Uitingen van antisemitisme kunnen ook zichtbaarder geworden zijn en/of docenten herkennen dit beter en zijn eerder geneigd om dit te melden. Dit resultaat is echter wel significant omdat buiten de gehanteerde foutmarge (5%) van de enquête valt.
- Gesignaleerde beledigingen in de context van het voetbal zijn afgenomen, van 40% in 2013 naar 36% in 2022. Terwijl beledigingen in de context van het Midden-Oosten zijn toegenomen van 20% in 2013 naar 29% in 2022.
- Voorvallen die geen specifieke context hebben en bekladdingen met hakenkruisen zijn licht toegenomen (17% in 2022 vs. 14% in 2013).
- In het Praktijkonderwijs en het vmbo/mavo is een stijging te zien van de geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust. In 2013 zag 42% van de docenten op het Praktijkonderwijs dat dit gebeurde en in 2022 steeg dit naar meer dan de helft. Op het vmbo basis/kader steeg het percentage van 39% naar 51% en op vmbo g/tl/mavo van 34% naar 44%.
- De relatieve oververtegenwoordiging van daders met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond is flink toegenomen. In 2013 had één op de tien daders volgens de docenten een Marokkaans-Nederlandse achtergrond en in 2022 was dit één op de vijf daders.

Behoefte aan voorlichting over hoe discriminatie tegen te gaan

Het onderzoek laat zien dat docenten over het algemeen veel waarde hechten aan voorlichting en lessen op hun school over de Holocaust, over antisemitisme en discriminatie en over goede omgangsvormen en geloofsvrijheid. Er blijkt ook enige behoefte aan extra scholing op deze gebieden, voornamelijk over het voorkomen of aanpakken van discriminatie in het algemeen. Hierover wil twee op de vijf docenten meer weten, dit is exact hetzelfde aandeel als in 2013. Wat betreft het verzorgen van lessen over de Holocaust vraagt 16% van docenten om extra voorlichting of scholing. In 2013 was dit nog één op de vijf docenten.

⁴ Deze categorie bestaat uit een groot aantal, relatief weinig voorkomende denominaties, waaronder antroposofisch, gereformeerd, islamitisch, Joods orthodox. In Nederland bevindt zich één Islamitische school en één Joods orthodoxe school.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding: actualisatie kwantitatief inzicht en vergelijking met eerder onderzoek

Onderzoeksbureau Panteia heeft in opdracht van de Anne Frank Stichting onderzoek uitgevoerd naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs. Dit is een herhaling van een onderzoek naar antisemitische incidenten in het voortgezet onderwijs dat Panteia in 2013 uitvoerde voor de Anne Frank Stichting.⁵ Daarnaast is het ook een gedeeltelijke herhaling van het onderzoek uit 2004 van Research voor Beleid naar agressie en geweld in het onderwijs.^{6,7} De Anne Frank Stichting wilde met het huidige onderzoek het kwantitatief inzicht in de omvang en de aard van antisemitisme op middelbare scholen in Nederland actualiseren en de resultaten vergelijken met die uit het onderzoek van een kleine tien jaar geleden. De Anne Frank Stichting wil de resultaten uit het onderzoek ook gebruiken om haar educatieve middelen gericht te kunnen inzetten.

Uit het onderzoek bleek onder andere dat één op de drie docenten in 2012 getuige was van antisemitische voorvallen in de klas. Het ging met name om opmerkingen gerelateerd aan de rivaliteit tussen voetbalclubs en aan het Midden-Oostenconflict. Ook gaf één op de tien docenten aan dat zij dat jaar geconfronteerd werden met Holocaustontkenning of -bagatellisering. Daders waren voornamelijk jongens en van autochtone afkomst. Er was echter ook sprake van een relatieve oververtegenwoordiging van Nederlands-Turkse en Nederlands-Marokkaanse jongeren, met name bij incidenten gerelateerd aan het Midden-Oostenconflict.

Meer recente cijfers over antisemitisme in het onderwijs zijn er bijvoorbeeld van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI).⁸ Uit dit onderzoek bleek dat ongeveer de helft van de docenten minimaal één keer per jaar kwetsende opmerkingen over Joden en/of het bagatelliseren van de Holocaust waarneemt op en rondom school. Het maken van anti-Joodse bekladdingen, het beledigen met betrekking tot voetbal en gebeurtenissen in het Midden-Oosten en het uitschelden van andere leerlingen voor Jood zijn de uitlatingen die het vaakst voorkwamen. Bedreiging, belediging of geweld tegen een andere leerling wegens een (vermeende) Joodse komaf kwam minder vaak voor. Docenten in zeer stedelijke gebieden maken vaker anti-Joodse uitlatingen mee in vergelijking met docenten in weinig tot niet stedelijke gebieden.

⁵ Panteia. Antisemitisme in het voortgezet onderwijs. 2013. [Antisemitisme in het voortgezet onderwijs | Anne Frank Stichting](#)

⁶ Agressie en geweld in het onderwijs. Research voor Beleid 2004. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29240-5-b2.pdf>

⁷ De onderzoeksperiodes betroffen het voorgaande schooljaar, respectievelijk 2011/2012 en 2002/2003.

⁸ CIDI. Holocaustonderwijs en antisemitisme in het voortgezet onderwijs. Februari 2022. Zie: <https://www.cidi.nl/wp-content/uploads/2022/04/Holocaustonderwijs-en-antisemitisme-in-het-voortgezet-onderwijs.pdf>

Buiten de cijfers over antisemitisme op het voortgezet onderwijs zijn er ook algemene cijfers bekend over antisemitische voorvallen, zoals geregistreeerde antisemitische incidenten door het CIDI⁹ en politiecijfers van het Landelijk Expertise Centrum Diversiteit van de politie¹⁰, maar daarin ligt de focus niet op het voortgezet onderwijs.

Een actueel kwantitatief inzicht in de frequentie van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs, maar ook in de aard en de context van deze voorvallen, is wenselijk en nuttig. Daarbij is de vergelijking met de eerdere cijfers belangrijk om vast te kunnen stellen of het probleem de afgelopen tien jaar is af- of toegenomen. Het rapport dat voor u ligt, geeft antwoorden op deze vragen.

1.2 Vraagstelling van het onderzoek

Door docenten via een enquête te vragen naar hun ervaringen, werd inzicht verkregen in de omvang, aard en achtergrondkenmerken van antisemitische incidenten. De vraagstelling is grotendeels gelijk aan die in het onderzoek uit 2013. De centrale vraagstelling daarbij luidde:

“Wat is de omvang en aard van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs en welke achtergrondkenmerken zijn van toepassing?”

Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Hoe vaak hebben docenten in het afgelopen jaar te maken gehad met voorvallen waarbij grievende opmerkingen werden gemaakt over Joden of de Holocaust werd gebagatelliseerd?
2. Wat was de aard van de antisemitische voorvallen?
3. Wat zijn de kenmerken van scholen waar antisemitische voorvallen plaatsvonden?
4. Wie zijn de voornaamste veroorzakers van antisemitische voorvallen?
5. Wat zijn volgens docenten de persoons- of omgevingsfactoren die invloed hebben op het ontstaan van antisemitische voorvallen?
6. Wat zijn de gevolgen van antisemitische incidenten voor het slachtoffer en het onderwijs?
7. Hoe waarderen docenten het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen en op welke onderwerpen willen ze graag (extra) scholing ontvangen?
8. Hoe verhouden de uitkomsten zich tot de resultaten van het onderzoek naar antisemitisme in het voortgezet onderwijs uit 2013 en onderzoek uit 2004 naar agressie en geweld in het onderwijs?

⁹ CIDI. *Monitor antisemitische incidenten 2021*. April 2022. Zie: <https://www.cidi.nl/antisemitisme/antisemitisme-monitors/>

¹⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/05/24/discriminatiecijfers-in-2021>

Terminologie

In dit rapport en in de vragenlijst van het onderzoek wordt gesproken over antisemitische voorvallen. Door middel van dit survey-onderzoek is echter niet vast te stellen of er daadwerkelijk antisemitische ideeën ten grondslag liggen. Bovendien is er in de samenleving en wetenschap ook discussie over wat antisemitisme nu precies is, wat eronder valt en wat niet en hoe antisemitisme is vast te stellen in onderzoek. Het gaat in dit onderzoek daarom om voorvallen die docenten in het voortgezet onderwijs zelf als antisemitisch hebben herkend. Net zoals in het onderzoek uit 2013 hebben docenten voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst geen definitie van de term antisemitisme gekregen.

Verder gebruiken wij in de rapportage consequent het woord 'Jood' of 'Joden' omdat het onderzoek gaat over antisemitische incidenten tegen individuele Joden of Joden als groep en niet over de geloofsgemeenschap.

1.3 Respons en weging

In totaal zijn 1.828 vragenlijsten verspreid onder 305 verschillende vestigingen. Er zijn 432 vragenlijsten retour gekomen; dat is een respons van 24%.

Om vast te stellen of de respons representatief is, hebben we deze vergeleken met de populatie. Dat doen we op het niveau van vestigingen, omdat er geen populatiegegevens zijn over docenten geschiedenis, maatschappijleer, et cetera. We kijken naar variabelen die veel worden gebruikt in sociaalwetenschappelijk onderwijsonderzoek: de mate van stedelijkheid van de locatie van de schoolvestiging; provincie van de schoolvestiging; denominatie van de schoolvestiging en aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op de schoolvestiging.

Een vergelijking op de mate van stedelijkheid maakt duidelijk dat de respons per type stedelijk gebied over het algemeen weinig afwijkt van de onderzoekspopulatie. Wel is er een ondervertegenwoordiging van zeer sterk stedelijke en matig stedelijke schoolvestigingen en een oververtegenwoordiging van weinig stedelijk en sterk stedelijke schoolvestigingen.

De provincies Drenthe, Groningen en Noord-Holland zijn oververtegenwoordigd in de respons, terwijl de provincies Gelderland, Noord-Brabant en Utrecht ondervertegenwoordigd zijn.

We zien dat de respons van de populatie afwijkt als het gaat om denominatie. Algemeen bijzondere scholen en openbare scholen zijn enigszins ondervertegenwoordigd in de respons, terwijl rooms-katholieke scholen sterk oververtegenwoordigd zijn. Ten slotte kijken we naar het aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op de schoolvestiging. We zien dat het verschil tussen respons en populatie klein is.

Vanwege de relatief grote verschillen tussen respons en populatie wat betreft spreiding over provincies en denominatie, is besloten om een wegingsprocedure toe te passen. Deze corrigeert voor afwijkingen in de responderende groep ten opzichte van de totale populatie. Er is een gecombineerde weegfactor gemaakt op basis van de

variabelen provincie en denominatie. Resultaat van de weging is dat de respons ook op deze variabelen een goede afspiegeling vormt van de populatie.

De verdere onderzoeksverantwoording is terug te lezen in Bijlage 2.

1.4 Leeswijzer

Dit rapport bestaat in feite uit vier onderdelen:

1. In hoofdstuk 2 van dit rapport staat de frequentie van geobserveerde antisemitische voorvallen centraal, die wordt vergeleken met de frequentiecijfers uit 2013 en 2004. Antisemitische voorvallen worden daarbij gedefinieerd als grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust.
2. In hoofdstuk 3 hanteren we een bredere benadering van antisemitische voorvallen, waardoor we in kaart kunnen brengen welke verschijningsvormen er voorkomen in het voortgezet onderwijs in Nederland. De resultaten uit hoofdstuk 3 zijn gebaseerd op de voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt. Deze cijfers worden vergeleken met de cijfers uit 2013.
3. De hoofdstukken 4 t/m 6 zijn gebaseerd op het meest recente incident dat docenten hebben meegemaakt. In hoofdstuk 4 wordt de aard van het voorval uiteengezet, in hoofdstuk 5 ligt de focus op omgevingsfactoren die volgens docenten invloed hebben uitgeoefend op het voorval en in hoofdstuk 6 wordt dieper ingegaan op de dader van het meest recente voorval. De behoeften van docenten ten aanzien van schoolbeleid, onderwijs en voorlichting zijn het onderwerp van hoofdstuk 7. Ook deze cijfers worden vergeleken met de cijfers uit 2013.
4. In hoofdstuk 8 wordt tot slot de hoofdvraag beantwoord en worden de belangrijkste conclusies van het onderzoek op een rij gezet.

Tot slot: De percentages in de tabellen tellen niet altijd op tot 100% door afronding.

2 Vergelijking met 2013 en 2004: frequentie van grievende opmerkingen

In dit hoofdstuk staat de geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen centraal. In de enquête is aan docenten gevraagd hoe vaak zij het afgelopen jaar te maken hebben gehad met grievende opmerkingen of het bagatelliseren van de Holocaust. Ook is gevraagd naar de mate waarin docenten getuige zijn geweest van grievende opmerkingen over de islam of over de lhbti+ gemeenschap¹¹, waardoor een vergelijking tussen verschillende vormen van discriminatie mogelijk wordt. Omdat in een eerder onderzoek uit 2013 en 2004 nagenoeg dezelfde vragen zijn voorgelegd aan respondenten, kunnen cijfers uit dit onderzoek op hoofdlijnen vergeleken worden met de cijfers uit 2013 en 2004.

2.1 Geobserveerde frequentie

Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden

Aan docenten is de vraag voorgelegd hoe vaak zij het afgelopen jaar te maken hebben gehad met grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust.

- 42% van de docenten is het afgelopen jaar getuige geweest van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust.
- 37% is één of enkele keren per jaar getuige geweest van een dergelijk voorval. 4% was daar één of enkele keren per maand getuige van en 1% van de docenten één of enkele keren per week.

Geobserveerde frequentie in relatie tot andere vormen van discriminatie

Wanneer we deze geobserveerde frequentie vergelijken met de frequentie waarmee docenten getuige zijn geweest van grievende opmerkingen over de islam of over de lhbti+ gemeenschap, valt een aantal zaken op (Tabel 1).

- Docenten zijn het afgelopen jaar relatief vaker getuige van grievende opmerkingen over de islam (65%) of over de lhbti+ gemeenschap (82%), dan van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust (42%).

¹¹ De term 'homoseksualiteit' uit het onderzoek van 2013 is veranderd in 'lhbti+ gemeenschap.' De term homoseksualiteit is in 2013 gebruikt om informatie te krijgen over discriminatie op basis van seksuele geaardheid. In 2022 is deze term niet langer toereikend om dezelfde lading te dekken. Wij hebben gekozen voor een bredere benadering van discriminatie op basis van seksuele geaardheid en gender. Dit maakt een vergelijking op hoofdlijnen mogelijk tussen de onderzoeken, maar deze moet wel met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Tabel 1 Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden, de islam en de lhbti+ gemeenschap (% , N=432)

	Eén of enkele keren per jaar of per maand	Eén of enkele keren per week of dagelijks	Totaal	Niet
Leerlingen maken grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren de Holocaust	41%	1%	42%	58%
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de islam	61%	4%	65%	35%
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de lhbti+ gemeenschap	67%	15%	82%	18%

Bron: Panteia 2022

2.2 Vergelijking met cijfers uit 2013 en 2004

In 2013 heeft Panteia in opdracht van de Anne Frank Stichting ook onderzoek¹² uitgevoerd naar antisemitisme in het voortgezet onderwijs. In 2004 heeft Research voor Beleid in opdracht van het Ministerie van OCW onderzoek¹³ uitgevoerd naar agressie en geweld in het onderwijs. In beide onderzoeken is aan respondenten nagenoeg dezelfde vraag gesteld als in het recente onderzoek, namelijk: hoe vaak bent u het afgelopen jaar getuige geweest van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust, over de islam of over homoseksualiteit. Een overzicht van de resultaten uit 2004, 2013 en 2022 staat in Tabel 2.

Wanneer we de antwoorden uit 2013 en 2004 vergelijken met de antwoorden van docenten in het huidige onderzoek, dan zijn de volgende conclusies te trekken:

- De geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust is gestegen ten opzichte van 2013. Waar in 2013 35% van de docenten het afgelopen jaar minstens één keer getuige was van een dergelijk voorval, is dat nu bij 42% het geval. In 2004 lag dit percentage echter nog hoger: 50%.
- De geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over de islam is gedaald: in 2013 gaf 74% van de docenten aan daar het afgelopen jaar minstens één keer getuige van te zijn geweest en in 2004 was dit 70%. In 2022 is dat bij 65% van de docenten het geval.
- De geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over homoseksualiteit/ de lhbti+ gemeenschap is eveneens gedaald: in 2013 gaf 85% van de docenten aan

¹² Antisemitisme in het voortgezet onderwijs. Panteia, 2013. [Antisemitisme in het voortgezet onderwijs | Anne Frank Stichting](#)

¹³ Agressie en geweld in het onderwijs. Research voor Beleid 2004. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29240-5-b2.pdf>

daar het afgelopen jaar minstens een keer getuige van te zijn geweest; nu is dat bij 82% van de docenten het geval. In 2004 lag deze frequentie op 75%.

Tabel 2 Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden, de islam en homoseksualiteit/ de lhbti+ gemeenschap in 2022, 2013 en 2004

		Eén of enkele keren per jaar of per maand	Eén of enkele keren per week of dagelijks	Totaal	Niet
Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust	2004	47%	3%	50%	51%
	2013	34%	1%	35%	65%
	2022	41%	1%	42%	58%
Grievende opmerkingen over de islam	2004	65%	5%	70%	30%
	2013	71%	3%	74%	25%
	2022	61%	4%	65%	35%
Grievende opmerkingen over homoseksualiteit/ de lhbti+ gemeenschap	2004	67%	8%	75%	25%
	2013	74%	11%	85%	14%
	2022	67%	15%	82%	18%

Bron: Research voor Beleid 2004, Panteia 2013 en 2022

We kunnen niet met zekerheid zeggen waarom de geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust beperkt is toegenomen ten opzichte van 2013, terwijl de frequentie van grievende opmerkingen over de islam of homoseksualiteit/ de lhbti+ gemeenschap is afgenomen in dezelfde periode. Omdat deze laatste twee vormen van discriminatie vaker worden geobserveerd vermoeden we echter dat hier ook meer aandacht voor is op scholen.

2.3 Achtergrondkenmerken van scholen en docenten die samenhangen met frequentie van voorvallen

Tot slot hebben we onderzocht welke achtergrondkenmerken van scholen en docenten samenhangen met de geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen. De volgende achtergrondkenmerken blijken statistisch significant: schooltype, denominatie van de school, het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond en de leeftijd van de docenten.

2.3.1 Achtergrondkenmerken van scholen

Schooltype: Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust komt op alle schooltypes voor, maar iets vaker in het Praktijkonderwijs en op het vmbo. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de islam en voor grievende opmerkingen over de lhbt+ gemeenschap.

Ten opzichte van 2004 zien we op elk schooltype een daling van de geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust. Maar ten opzichte van 2013 zien we juist een stijging over alle schooltypes, vooral in het Praktijkonderwijs en het vmbo.

Tabel 3 Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar schooltype (% , N=432)

	Eén of enkele per jaar	Eén keer per maand of vaker	Totaal	Niet	Totaal 2013	Totaal 2004
Praktijkonderwijs	41%	10%	51%	49%	42%	68%
Vmbo bbl/kbl ¹⁴	46%	5%	51%	49%	39%	60%
Vmbo gl/tl/mavo ¹⁵	40%	4%	44%	56%	34%	
Havo	34%	3%	37%	63%	31%	39%
Vwo	30%	3%	33%	67%	29%	32%
Totaal	37%	5%	42%	58%	35%	51%

Bron: Research voor Beleid 2004, Panteia 2013 en 2022

Denominatie: Op algemeen bijzondere scholen en scholen met de denominatie 'overig'¹⁶ komt het iets minder vaak voor dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren dan op scholen met andere denominaties. Verder is de frequentie relatief hoog op rooms-katholieke scholen.

Tabel 4 Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar denominatie (% , N=432)

	Eén of enkele per jaar	Eén keer per maand of vaker	Totaal	Niet	Totaal 2013
Algemeen bijzonder	25%	2%	27%	73%	33%
Openbaar	38%	3%	41%	59%	30%

¹⁴ Vmbo basisberoepsgerichte leerweg en kaderberoepsgerichte leerweg.

¹⁵ Vmbo gemengde leerweg en theoretische leerweg.

¹⁶ Deze categorie bestaat uit een groot aantal, relatief weinig voorkomende denominaties, waaronder antroposofisch, gereformeerd, islamitisch, Joods orthodox.

Overig	23%	4%	27%	73%	19%
Protestants-christelijk	47%	6%	53%	47%	36%
Rooms-katholiek	36%	11%	47%	53%	43%
Samenwerkingsverband ¹⁷	44%	4%	48%	52%	43%
Totaal	37%	5%	42%	58%	35%

Bron: Panteia 2013 en 2022

Leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond¹⁸:

Wanneer we kijken naar de samenhang tussen het percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond en de geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen, valt op dat wanneer meer dan 20 procent van de leerlingen een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond heeft, de frequentie van grievende opmerkingen relatief hoog is. Wanneer 20-25% van de leerlingen op de school een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond heeft dan zegt 8% van de docenten dat ze ten minste één keer per maand grievende opmerkingen horen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust. Wanneer het aandeel leerlingen boven de 25% ligt dan stijgt deze frequentie naar 19%. Dat betekent overigens niet dat de daders van antisemitische voorvallen ook een Nederlands-Turkse of een Nederlands-Marokkaanse achtergrond hebben. Er is slechts een samenhang tussen de frequentie van incidenten en het aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond.

Tabel 5 Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond (% , N=432)

	Eén of enkele per jaar	Eén keer per maand of vaker	Totaal	Niet	Totaal 2013
Aandeel 0-5%	32%	2%	34%	66%	30%
Aandeel 5-10%	31%	1%	32%	68%	29%
Aandeel 10-15%	42%	2%	44%	55%	35%
Aandeel 15-20%	29%	6%	35%	65%	27%
Aandeel 20-25%	54%	8%	62%	39%	43%
Aandeel > 25%	47%	19%	66%	47%	55%
Totaal	58%	5%	63%	47%	35%

Bron: Panteia 2013 en 2022

¹⁷ Op een samenwerkingschool worden zowel openbaar als bijzonder onderwijs aangeboden.

¹⁸ Cijfers over het percentage leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond zijn afkomstig van DUO.

2.3.2 Achtergrondkenmerken van docenten

Wat betreft de kenmerken van docenten, blijkt alleen de leeftijd van de docent een significante samenhang te hebben met de geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen. Andere kenmerken, zoals geslacht, vertonen geen samenhang.

Leeftijd van de docent: Jongere docenten rapporteren vaker dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de islam en voor grievende opmerkingen over de lhbt+ gemeenschap. Het gegeven dat jongere docenten dit vaker rapporteren kan erop duiden dat er ook daadwerkelijk meer voorvallen zijn in klassen met jonge docenten, maar er kan hier ook sprake zijn van een meldingseffect. Als jongere docenten vaker melding maken van dit soort voorvallen dan komt dit ook op deze manier in de resultaten naar voren. Het is hierbij ook wederom belangrijk om te benadrukken dat we docenten geen definitie voor antisemitisme hebben meegegeven bij het invullen van de vragenlijst. Wellicht dat jongere docenten een incident sneller als antisemitisch/anti-islam/anti-lhbt+ beschouwen.

- Verschil ten opzichte van 2013: De toename van de frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust is verspreid over alle leeftijdsgroepen te zien behalve bij jonge docenten, daar bleef het gelijk. De toename was het grootst in bij de docenten in de leeftijdscategorie van 36 tot 45 jaar.

Tabel 6 Geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust naar leeftijd docent (% , N=432)

	Eén of enkele per jaar	Eén keer per maand of vaker	Totaal	Niet	Totaal 2013
18-25 jaar	51%	7%	58%	42%	58%
26-35 jaar	43%	9%	52%	49%	50%
36-45 jaar	40%	4%	44%	57%	28%
46-55 jaar	26%	5%	31%	69%	28%
56 jaar en ouder	33%	2%	35%	65%	24%
Totaal	38%	5%	43%	57%	35%

Bron: Panteia 2013 en 2022

3 Wat was de aard van antisemitische voorvallen in het afgelopen jaar?

In het vorige hoofdstuk is de geobserveerde frequentie van antisemitisme uiteengezet aan de hand van antwoorden op de vraag hoe vaak docenten het afgelopen jaar getuige waren van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust.

Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust zijn op te vatten als een smalle definitie van antisemitische voorvallen. Er zijn echter veel meer voorvallen denkbaar, bijvoorbeeld vandalisme, bedreigingen of fysiek geweld, die niet binnen deze definitie vallen, maar die wel gezien kunnen worden als een antisemitisch voorval. Om een goed beeld te krijgen van welk type voorvallen zich op scholen voordoet, hebben we docenten daarom expliciet gevraagd naar hun ervaringen met verschillende soorten incidenten.

De verschillende typen antisemitische voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt, worden in dit hoofdstuk uiteengezet. Aan het einde van het hoofdstuk worden bovendien verschillen benoemd uitgesplitst naar een aantal achtergrondkenmerken.

3.1 Typering van het voorval

Omdat er verschillende uitingsvormen van antisemitisme denkbaar zijn (verbaal, materieel of fysiek), hebben we allereerst in beeld gebracht welke vormen kunnen voorkomen bij antisemitische voorvallen. Deze vormen van antisemitisme zijn verder onderverdeeld in drie categorieën: antisemitische voorvallen waarbij geen specifieke individuen het slachtoffer waren maar Joden als groep werden beledigd, antisemitische voorvallen waarbij leerlingen het slachtoffer waren en antisemitische voorvallen waarbij docenten het slachtoffer waren. De belangrijkste conclusies hebben we in de volgende paragrafen uiteengezet.

3.1.1 Antisemitische voorvallen tegen Joden als groep

- Voorvallen waarbij geen specifieke individuen slachtoffer zijn, maar die gericht zijn tegen Joden als groep, hebben docenten het afgelopen jaar het vaakst meegemaakt. Dit is niet veranderd ten opzichte van de uitkomsten in 2013.
- Het 'beledigingen in de context van voetbal' komt het meest voor (36%), gevolgd door 'het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten' (29%) en 'het beledigen van Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie' (25%). In 2013 kwamen beledigingen in de context van het voetbal nog iets vaker voor (40%), terwijl beledigingen in de context van het Midden-Oosten juist minder vaak voorkwamen in 2013 (20%).

- 14% van de docenten heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat leerlingen de Holocaust bagatelliseerden of ontkenden.
- Slechts 3% van de docenten geeft aan dat ze leerlingen Joden zagen beledigen het afgelopen jaar in de context van de coronapandemie. Dit is verrassend laag gezien de maatschappelijke commotie, aandacht in de media, en de zichtbaarheid op sociale media. Antisemitische ideeën en complotten die rond coronaprotecten duidelijk zichtbaar waren, komen in klaslokaal blijkbaar nauwelijks voor.

Tabel 7 Kenmerken en geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen tegen Joden als groep (% , N=422)

	Eén of enkele keren per jaar	Eén keer per maand of vaker	Totaal	Niet	Totaal 2013
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	28%	8%	36%	64%	40%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	26%	3%	29%	71%	20%
Leerlingen beledigen Joden in de context van de coronapandemie	3%	0%	3%	97%	N.v.t.
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie	22%	4%	26%	75%	18%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	12%	2%	14%	86%	11%

Bron: Panteia 2013 en 2022

3.1.2 Antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling

Als we kijken naar antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling zegt 32% van de docenten in het afgelopen jaar meegemaakt te hebben dat leerlingen elkaar uitscholden voor 'Jood'. In 2013 maakten docenten dit iets minder vaak mee (28%).

Slechts 7% van de docenten heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat leerlingen beledigd werden omdat zij Joods zijn of daarmee geassocieerd werden. In 2013 lag dit met 5% van de docenten nagenoeg gelijk.

Ondanks dat bedreigingen en fysiek geweld procentueel gezien niet of nauwelijks voorkomen, zijn - gezien de ernst van dergelijke incidenten- de absolute aantallen in dit geval echter het vermelden waard.

- Het afgelopen jaar is het volgens de onderzochte respondenten tien keer voorgekomen dat leerlingen bedreigd werden omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden.
- Het is acht keer voorgekomen dat de eigendommen van leerlingen beklad, beschadigd of vernield werden omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd

werden en is het twee keer voorgekomen dat leerlingen het slachtoffer werden van fysiek geweld omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd werden.

Tabel 8 Kenmerken en geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling (% , N=422)

	Eén of enkele keren per jaar	Eén keer per maand of vaker	Totaal	Niet	Totaal 2013
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	26%	6%	32%	68%	28%
Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	7%	0%	7%	93%	6%
Leerlingen bedreigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	2%	0%	2%	98%	1%
Leerlingen bekladden, beschadigen of vernielen de eigendommen van andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	1%	0%	1%	99%	1%
Leerlingen gebruiken fysiek geweld tegen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	0%	0%	0%	100%	1%

Bron: Panteia 2013 en 2022

3.1.3 Antisemitische voorvallen gericht tegen docenten

Docenten zijn zelf procentueel gezien nauwelijks slachtoffer van antisemitische voorvallen. In absolute aantallen zijn veertien respondenten het afgelopen jaar uitgescholden voor 'Jood'. In 2013 waren dit er tien. Verder zijn 3 respondenten beledigd omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden. In 2013 ging dit om 5 docenten. Tot slot was er 1 respondent waar zowel zijn/haar eigendommen beklad, beschadigd of vernield werden als dat hij/zij slachtoffer was van fysiek geweld omdat hij/zij Joods was of daarmee geassocieerd werd. In het onderzoek van 2013 gaf geen enkele docent aan dat hij of zij dit het afgelopen jaar had ervaren.

3.2 Achtergrondkenmerken die samenhangen met verschijningsvormen van voorvallen

De achtergrondkenmerken van scholen en docenten die significant samenhangen met de verschijningsvormen van antisemitisme zijn: schooltype, regio¹⁹, denominatie van de school, het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse etnische achtergrond en de leeftijd van de docenten.

3.2.1 Achtergrondkenmerken van scholen

Schooltype: Op het Praktijkonderwijs (43%) beledigen leerlingen vaker Joden in de context van voetbal dan op het vwo (29%). Daarnaast schelden leerlingen in het Praktijkonderwijs en in het vmbo elkaar vaker uit voor 'Jood', dan op het havo en vwo. Op het vmbo beledigen leerlingen Joden daarnaast vaker dan op het havo en vwo, zowel in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten als in andere contexten.

We zien geen grote verschillen in de totalen ten opzichte van de antwoorden uit 2013, met uitzondering van voorvallen die in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten (nu 29%, was 20%) of in andere contexten (nu 25%, was 19%) plaatsvonden. Wel zien we een sterke toename van het aandeel Praktijkonderwijs in de antisemitische voorvallen die in de context van voetbal gebeuren (nu 43%, was 36%) en waarbij leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood' (nu 41%, was 33%).

Tabel 9 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar schooltype) (% , N=422)

	Praktijk- onderwijs	Vmbo bbl/kbl	Vmbo Havo Vwo		Totaal	Totaal 2013
			gl/tl/mavo			
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	43%	32%	32%	33%	29%	36% 39%
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	41%	37%	30%	26%	20%	32% 27%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	24%	29%	30%	25%	22%	29% 20%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	23%	30%	27%	27%	24%	25% 19%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	14%	15%	14%	12%	10%	14% 11%

¹⁹ We hebben te weinig waarnemingen voor een betrouwbare uitsplitsing per provincie. We kiezen er daarom voor om de resultaten uit te splitsen naar vijf regio's: Noord, Midden, West, Oost en Zuid. Noord: Groningen, Friesland en Drenthe. Midden: Utrecht en Flevoland. West: Noord-Holland en Zuid-Holland. Oost: Overijssel en Gelderland. Zuid: Noord-Brabant, Limburg en Zeeland.

Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	6%	9%	7%	6%	4%	7%	6%
Leerlingen beledigen Joden in de context van de coronapandemie	6%	3%	2%	1%	1%	3%	n.v.t.

Bron: Panteia 2013 en 2022

Regio: Beledigende opmerkingen over Joden in de context van voetbal maakten docenten uit de westelijke en oostelijke provincies relatief vaker mee dan docenten uit andere provincies. Vooral in de drie zuidelijke provincies komt dit een stuk minder voor. Ook zien docenten in Noord- en Zuid-Holland en in het zuiden meer leerlingen die Joden beledigen in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten.

Tabel 10 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar regio) (% , N=422)

	Noord	Midden	Oost	West	Zuid	Totaal
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	38%	27%	45%	55%	13%	40%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	15%	17%	4%	27%	28%	20%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	8%	10%	10%	7%	15%	10%

Bron: Panteia 2022

Denominatie: Leerlingen beledigen relatief vaker Joden als groep in de context van het Midden-Oosten op rooms-katholieke scholen (44%). Op scholen met de denominatie 'Overig' en 'Algemeen bijzonder' komt dit type belediging juist minder vaak voor. In 2013 kwam dit nog relatief het vaakst voor op scholen die participeren in een samenwerkingsverband (26%). Leerlingen beledigen relatief vaker Joden in een andere context dan voetbal of het Midden-Oosten op rooms-katholieke scholen, scholen in samenwerkingsverband en openbare scholen. In 2013 waren dit nog met name de algemeen bijzonder scholen (22%). Leerlingen die Joden beledigen in de context van voetbal komt relatief veel voor op openbare scholen en protestants-christelijke scholen.

Tabel 11 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar denominatie) (% , N=422)

	Algemeen bijzonder	Openbaar	Overig	Protestant Christelijk	Rooms- katholiek	Samenwer- kings- verband	Totaal
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	20%	43%	29%	42%	34%	34%	36%
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	21%	34%	13%	33%	39%	36%	32%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	13%	29%	5%	23%	44%	32%	29%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	16%	24%	16%	26%	32%	28%	25%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	5%	15%	7%	19%	15%	12%	14%
Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	7%	3%	4%	8%	9%	10%	7%
Leerlingen beledigen Joden in de context van de coronapandemie	1%	5%	3%	0%	2%	8%	3%

Bron: Panteia 2022

Percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond: Naarmate het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond op scholen hoger is, beledigen leerlingen vaker Joden in de context van het Midden-Oosten, worden Joden eveneens iets vaker beledigd in de context van voetbal en worden Joden bovendien iets vaker beledigd in een andere context dan het Midden-Oosten, voetbal of de coronapandemie. Op scholen met een hoger aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond komt het vaker voor dat leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood'. De bovenstaande conclusies waren in 2013 nagenoeg hetzelfde.

Deze bevindingen betekenen overigens niet dat de daders per definitie een Nederlands-Turkse of een Nederlands-Marokkaanse achtergrond hebben. Er is slechts een samenhang tussen de frequentie van incidenten en het aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond.

Tabel 12 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond) (% , N=422)

	Aandeel 0-5%	Aandeel 5-10%	Aandeel 10-15%	Aandeel 15-20%	Aandeel 20-25%	Aandeel > 25%	Totaal
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	35%	32%	34%	30%	46%	44%	36%
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	27%	18%	29%	29%	51%	38%	32%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	7%	11%	27%	31%	51%	43%	29%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	23%	24%	22%	17%	38%	33%	25%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	10%	12%	14%	16%	22%	18%	14%
Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	2%	10%	3%	9%	8%	9%	7%
Leerlingen beledigen Joden in de context van de coronapandemie	2%	1%	1%	3%	9%	3%	3%

Bron: Panteia 2022

3.2.2 Achtergrondkenmerken van docenten

Leeftijd van de docent: Jongere docenten zien of melden alle verbale vormen van antisemitisme iets vaker dan oudere docenten (zowel het beledigen van Joden in de context van voetbal, het Midden-Oosten of een andere context, als het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust en leerlingen die elkaar uitschelden voor 'Jood'), behalve het bedreigen van leerlingen omdat ze Joods zijn of daarmee worden geassocieerd. Deze resultaten laten daarmee hetzelfde beeld zien als in 2013.

Tabel 13 Kenmerken van antisemitische voorvallen die één keer per jaar of vaker voorkomen (naar leeftijd docent) (% , N=422)

	18-25 jaar	26-35 jaar	36-45 jaar	46-55 jaar	56 jaar en ouder	Totaal
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	47%	44%	39%	33%	21%	36%
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	46%	43%	34%	30%	14%	32%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	32%	33%	33%	28%	17%	29%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	44%	37%	22%	10%	20%	25%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	11%	21%	14%	11%	6%	14%
Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	7%	9%	5%	5%	8%	7%

Bron: Panteia 2022

4 Het meest recente voorval: de aard van het voorval

In het vorige hoofdstuk hebben we uiteengezet welke typen antisemitische voorvallen docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt.

Vanaf dit hoofdstuk tot en met hoofdstuk 6 gaan we dieper in op *het meest recente voorval* dat docenten hebben meegemaakt. De conclusies ten aanzien van de aard van het meest recente antisemitische voorval zetten we in dit hoofdstuk uiteen. Achtereenvolgens gaan we in op de typering van het meest recente voorval door docenten en op de fysieke locatie ervan.

4.1 Typering van het meest recente voorval

Wat was de aard van het meest recente voorval volgens docenten? Een nadere typering van de meest recente voorvallen ziet er als volgt uit:

4.1.1 Algemene conclusies

- De meerderheid van de voorvallen (92%) is niet gericht tegen een specifiek individu. 8% van de voorvallen speelt zich af tussen leerlingen onderling en 1% van de voorvallen is gericht tegen een docent. Het aandeel van de voorvallen dat niet gericht is tegen een specifiek individu is gestegen ten opzichte van 2013 (was toen 83%), terwijl het aandeel van de voorvallen tussen leerlingen is afgenomen (was 17%).
- Het gaat bij antisemitische voorvallen uitsluitend over verbaal geweld. Het bedreigen van leerlingen, het vernielen of bekladden van eigendommen van leerlingen en fysiek geweld tegen leerlingen komen niet voor als meest recent voorval. Dit is hetzelfde beeld als in 2013.
- Verbaal geweld tegen Joden wordt in 87% van de gevallen mondeling geuit (dus niet via geschreven leuzen en dergelijke). In 2013 was dit nog 94%.
- Wanneer we docenten vragen om de ernst van het meest recente voorval te beoordelen, geven docenten op een schaal van 1 tot en met 10 gemiddeld een 4,1.²⁰ Hierbij is een 1 een onschuldig voorval en 10 een zeer ernstig voorval. Dit is exact hetzelfde cijfers als in het onderzoek uit 2013.
 - De voorvallen waarbij leerlingen de Holocaust ontkennen of bagatelliseren, beoordelen docenten gemiddeld met een 4,8²¹ als het meest ernstige type voorval.
 - Het beledigen van Joden in de context van voetbal wordt met een 3,8²² gemiddeld gezien als het minst ernstige type voorval.

²⁰ De gemiddelde spreiding (standaarddeviatie) is hierbij 2,3.

²¹ De gemiddelde spreiding (standaarddeviatie) is hierbij 2,0.

²² De gemiddelde spreiding (standaarddeviatie) is hierbij 2,1.

- Het beledigen van leerlingen omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd wordt met een 4,7 beoordeeld. In 2013 werd het beledigen van leerlingen omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden nog als meest ernstige type voorval gezien (5,7).

Wanneer we nader inzoomen op verschillende typen voorvallen (tegen Joden als groep, tegen een specifiek individu of tegen een docent) trekken we de onderstaande conclusies.

4.1.2 Antisemitische voorvallen tegen Joden als groep

- Van de meeste recente antisemitische voorvallen die niet tegen een specifiek individu gericht waren, heeft 41% te maken met het beledigen van Joden in de context van voetbal. In 2013 was dit percentage nog 50%.
- 21% heeft te maken met het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten
- In 11% van de gevallen gaat om het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust.
- 17% van de docenten geeft een antwoord dat niet in één van de standaardcategorieën past. Uit de toelichting van docenten blijkt het dan vaak te gaan om belediging van Joden door bekladding van schriften, borden of muren met hakenkruisen.
- Ten opzichte van de resultaten uit 2013 zijn vooral voorvallen die geen specifieke context hebben en bekladdingen met hakenkruisen toegenomen, dit aandeel lag toen op 14%.

Tabel 14 Kenmerken van het meest recente voorval dat niet gericht was tegen specifieke individuen (% , N=239)

Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	41%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	21%
Leerlingen beledigen Joden in de context van de coronapandemie	1%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	10%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	11%
Anders	17%
Totaal	100%

Bron: Panteia 2022

4.1.3 Antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling

- Van de antisemitische voorvallen die zich afspeelden tussen leerlingen onderling gaat het in 61% van de voorvallen om gevallen waarbij leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood.' Dit percentage is gedaald sinds 2013 (toen 69%).

- In 19% van de gevallen werden leerlingen beledigd omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden. Dit is gelijk gebleven ten opzichte van 2013.

4.1.4 Antisemitische voorvallen tegen docenten

- Eén docent werd het afgelopen jaar uitgescholden voor 'Jood' en één andere docent werd beledigd omdat die Joods is of daarmee geassocieerd wordt. Dit beeld is redelijk gelijk aan het beeld in 2013.

4.2 Fysieke locatie

Waar speelden de meest recente antisemitische voorvallen zich af?

- 90% van de voorvallen vonden plaats onder schooltijd.
 - Van de voorvallen onder schooltijd vond ruim de helft tijdens de les in het leslokaal plaats: 51%.
 - 11% vond in het leslokaal plaats maar voor of na de les.
 - Verder vond 21% buiten het leslokaal maar binnen het schoolgebouw plaats. Deze verdeling wordt uiteraard beïnvloed door het feit dat voorvallen buiten het leslokaal vaker zijn onttrokken aan het zicht van de responderende docenten.
- 8% van de voorvallen speelde zich af op het schoolplein, of binnen de directe omgeving van de school.
- 5% van de voorvallen speelde zich af tijdens een excursie of een schoolreis.

5 Het meest recente voorval: omgevingsinvloeden

In het vorige hoofdstuk hebben we de aard van de meest recente antisemitische voorvallen die docenten meemaakten uiteengezet. Het ging daarbij vooral om feitelijke kenmerken van het voorval, zoals gerapporteerd door docenten. We hebben docenten ook gevraagd naar minder feitelijke kenmerken. Welke omgevingsinvloeden hebben volgens docenten het meest recente voorval beïnvloed? De conclusies op deze vraag beschrijven we hieronder.

5.1 Belangrijkste omgevingsinvloeden

We hebben aan docenten gevraagd welke achtergronden volgens hen mogelijk invloed hadden op het laatste antisemitische voorval dat ze meemaakten. Ze konden meerdere antwoorden geven.

- Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland scoren het hoogst als invloedsfactor: 49% van de respondenten geeft aan dat gebeurtenissen rondom voetbal mogelijk van invloed waren op het voorval, waarvan 27% vindt dat de invloed sterk was. De invloed van voetbal is ten opzichte van 2013 wel afgenomen: In 2013 gaf 64% nog aan dat voetbal mogelijk van invloed was, waarvan 40% de invloed van voetbal sterk vond.
- Volgens 34% van de docenten waren gebeurtenissen binnen de les (bijvoorbeeld: het onderwerp van de les of de sfeer binnen de klas) mogelijk van invloed op het voorval. Opgesplitst vindt 11% van de docenten dat deze gebeurtenissen een sterke rol spelen en 23% vindt dat deze gebeurtenissen enigszins een rol spelen. Ook hier merken we een daling op ten opzichte van 2013. Toen gaf nog 44% van de docenten aan dat gebeurtenissen binnen de les van invloed waren op het antisemitische voorval.
- 34% van de docenten is van mening dat gebeurtenissen in het Midden-Oosten mogelijk een rol spelen bij antisemitische voorvallen. Opgesplitst vindt 16% deze rol sterk. Dit zijn nagenoeg dezelfde percentages als in 2013.

Tabel 15 Achtergronden die volgens docenten mogelijk een rol speelden bij het antisemitische voorval (N=260)

	Enigszins	Sterk	Totaal	Niet niet/geen mening	Totaal 2013	
Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	22%	27%	49%	46%	5%	64%
Gebeurtenissen binnen de les (bijvoorbeeld: het onderwerp van de les of de sfeer binnen de klas)	23%	11%	34%	58%	8%	44%
Gebeurtenissen in het Midden-Oosten	18%	16%	34%	59%	7%	34%
Gebeurtenissen binnen de school (bijvoorbeeld: opstootjes tussen groepen leerlingen)	15%	4%	19%	73%	9%	26%
Overige internationale gebeurtenissen	16%	3%	19%	72%	8%	18%
Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	11%	4%	15%	77%	8%	12%
Gebeurtenissen online tussen (groepen) leerlingen	9%	5%	14%	72%	14%	n.v.t.
Het coronavirus	3%	2%	5%	87%	8%	n.v.t.
Andere gebeurtenissen	5%	2%	7%	73%	20%	21%

Bron: Panteia 2013 en 2022

5.2 Achtergrondkenmerken van scholen in relatie tot omgevingsinvloeden

De omgevingsfactoren die mogelijk een rol hebben gespeeld bij het meest recente antisemitische voorval, vertonen een significante relatie met een tweetal achtergrondkenmerken van scholen: schooltype en het percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond.²³

Schooltype: In het Praktijkonderwijs hebben gebeurtenissen rondom voetbal volgens docenten vaker invloed op het antisemitische voorval dan in de andere onderwijstypes. Op het havo en vwo hebben overige internationale gebeurtenissen en politieke of religieuze demonstraties in Nederland juist vaker invloed op antisemitische voorvallen en gebeurtenissen binnen de school of les in verhouding

²³ In de onderstaande tabellen is de antwoordcategorie 'weet niet/geen mening' buiten beschouwing gelaten.

minder vaak. Tot slot hebben gebeurtenissen online op het havo en vwo vaker invloed op antisemitische voorvallen dan op het vmbo of het Praktijkonderwijs.

Tabel 16 Achtergronden die volgens docenten mogelijk een rol speelden bij het antisemitische voorval (% , N=260)

		Praktijk- onderwijs	Vmbo bbl/kbl	Vmbo gl/tl/mavo	Havo	Vwo	Totaal
Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	Enigszins	26%	22%	22%	16%	20%	22%
	Sterk	38%	17%	16%	27%	25%	27%
	Totaal	64%	39%	38%	43%	45%	49%
	Niet	33%	57%	53%	53%	51%	46%
Gebeurtenissen binnen de les	Enigszins	21%	20%	21%	27%	20%	23%
	Sterk	12%	10%	9%	15%	17%	11%
	Totaal	33%	30%	30%	42%	37%	34%
	Niet	63%	62%	59%	52%	55%	58%
Gebeurtenissen in het Midden- Oosten	Enigszins	16%	17%	19%	13%	12%	18%
	Sterk	12%	14%	17%	22%	15%	16%
	Totaal	28%	31%	36%	35%	27%	32%
	Niet	68%	63%	53%	60%	68%	59%
Gebeurtenissen binnen de school	Enigszins	18%	15%	12%	15%	14%	15%
	Sterk	6%	3%	2%	3%	1%	4%
	Totaal	24%	18%	14%	18%	15%	19%
	Niet	74%	72%	73%	75%	78%	73%
Overige internationale gebeurtenissen	Enigszins	15%	12%	14%	23%	16%	16%
	Sterk	4%	4%	3%	2%	2%	3%
	Totaal	19%	16%	17%	25%	18%	19%
	Niet	76%	76%	72%	68%	76%	72%
Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	Enigszins	13%	9%	11%	15%	13%	11%
	Sterk	1%	3%	3%	5%	6%	4%
	Totaal	14%	12%	14%	20%	19%	15%
	Niet	82%	83%	77%	73%	76%	77%
Gebeurtenissen online tussen (groepen) leerlingen	Enigszins	21%	20%	21%	27%	20%	23%
	Sterk	12%	10%	9%	15%	17%	11%
	Totaal	33%	30%	30%	42%	37%	34%
	Niet	63%	62%	59%	52%	55%	58%

Het coronavirus	Enigszins	4%	0%	3%	5%	2%	3%
	Sterk	2%	1%	1%	2%	1%	2%
	Totaal	6%	1%	4%	7%	3%	5%
	Niet	90%	91%	84%	87%	92%	87%

Bron: Panteia 2022

Percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond op een school: Gebeurtenissen in het Midden-Oosten spelen relatief een sterke rol op scholen met een hoger aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond.

Tabel 17 Achtergronden die volgens docenten mogelijk een rol speelden bij het antisemitische voorval (N=260)

		Aandeel 0-5%	Aandeel 5-10%	Aandeel 10-15%	Aandeel 15-20%	Aandeel 20-25%	Aandeel > 25%	Totaal
Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	Enigszins	13%	36%	19%	27%	18%	31%	22%
	Sterk	22%	38%	33%	25%	24%	14%	27%
	Totaal	35%	74%	52%	52%	42%	45%	49%
	Niet	62%	26%	42%	40%	51%	51%	46%
Gebeurtenissen binnen de les	Enigszins	17%	28%	8%	29%	31%	25%	23%
	Sterk	23%	1%	6%	7%	12%	19%	11%
	Totaal	40%	29%	14%	36%	43%	44%	34%
	Niet	55%	71%	74%	54%	50%	52%	58%
Gebeurtenissen in het Midden- Oosten	Enigszins	8%	7%	17%	15%	30%	29%	18%
	Sterk	0%	10%	8%	22%	22%	41%	16%
	Totaal	8%	17%	25%	37%	52%	70%	34%
	Niet	87%	77%	69%	55%	39%	27%	59%
Gebeurtenissen binnen de school	Enigszins	19%	19%	11%	23%	11%	0%	15%
	Sterk	0%	2%	0%	5%	6%	10%	4%
	Totaal	19%	21%	11%	28%	17%	10%	19%
	Niet	77%	69%	77%	64%	74%	85%	73%
Overige internationale gebeurtenissen	Enigszins	7%	23%	15%	13%	26%	15%	17%
	Sterk	6%	1%	2%	4%	2%	4%	3%
	Totaal	13%	24%	17%	17%	28%	19%	20%
	Niet	82%	70%	75%	75%	62%	75%	72%

Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	Enigszins	4%	19%	8%	14%	14%	11%	11%
	Sterk	4%	4%	2%	7%	2%	6%	4%
	Totaal	8%	23%	10%	21%	16%	17%	15%
	Niet	88%	71%	79%	71%	76%	79%	77%
Gebeurtenissen online tussen (groepen) leerlingen	Enigszins	23%	6%	1%	15%	3%	10%	9%
	Sterk	0%	1%	6%	8%	5%	8%	5%
	Totaal	23%	7%	7%	23%	8%	18%	14%
	Niet	73%	77%	68%	62%	79%	77%	72%
Het coronavirus	Enigszins	2%	3%	0%	5%	6%	2%	3%
	Sterk	3%	0%	1%	3%	0%	1%	2%
	Totaal	5%	3%	1%	8%	6%	3%	5%
	Niet	90%	91%	92%	84%	80%	96%	87%

Bron: Panteia 2022

6 Het meest recente voorval: de dader

Aan docenten is gevraagd om de daders van het meest recente antisemitische voorval nader te omschrijven. Drie dimensies komen in dit hoofdstuk aan bod. Allereerst zetten we de feitelijke kenmerken van de dader uiteen, zoals schooltype, leeftijd en geslacht. Vervolgens gaan we dieper in op persoonskenmerken van de dader, bijvoorbeeld: spijbelde de dader veel? Aan het einde van het hoofdstuk gaan we dieper in op de etniciteit van de dader volgens respondenten.

6.1 Geslacht, schooltype en leeftijd

Wat betreft geslacht, schooltype en leeftijd vallen de volgende zaken op:

- Daders zijn overwegend mannen: bij 76% van de antisemitische voorvallen was dat het geval. Bij 4% van de voorvallen ging het om een gemixte groep van personen en bij 4% was de dader een vrouw.
- Daders zijn het vaakst, namelijk bij 51% van de voorvallen, afkomstig uit het vmbo. Wanneer het percentage daders per schooltype wordt vergeleken met het aantal leerlingen per schooltype in de populatie, zijn daders relatief vaak afkomstig uit het Praktijkonderwijs en het vmbo.
- 14% van de daders zit op de havo, 10% op het Praktijkonderwijs en 9% op het vwo. Als we deze percentages vergelijken met de verdeling van de leerlingen over de verschillende schoolniveaus in Nederland (zie Tabel 18), dan zien we een oververtegenwoordiging van het Praktijkonderwijs (3%) en een ondervertegenwoordiging van het havo (24%) en vwo (24%).
- Daders zijn relatief weinig afkomstig uit de brugklas (11%) en komen het meest uit de klassen 2 (16%), 3 (27%) en 4 (18%). Meer specifiek komen de meeste daders uit de tweede klas vmbo (12%) en de derde klas vmbo (18%).
- De bovenstaande resultaten komen grotendeels overeen met de resultaten uit 2013. In 2013 kwamen de meeste daders echter uit de tweede klas en in 2022 was dit vaker klas 3.

Tabel 18 Schooltype van de dader (N=260)

	% daders in respons	% leerlingen in populatie ²⁴	% verschil
Praktijkonderwijs	10%	3%	+7%
Vmbo	51%	49%	+2%
Havo	14%	24%	-10%
Vwo	9%	24%	-15%
Onbekend	15%	n.v.t.	
Totaal	100%	100%	

Bron: DUO, Panteia 2022

6.2 Problematiek van daders

Aan docenten is niet alleen gevraagd om leeftijd en schooltype van daders te vermelden, maar ook om een inschatting te geven van persoonlijke problemen die op de dader van toepassing zijn. We kunnen het volgende concluderen:

- 11% van de daders kwam niet goed mee in de klas.
- 8% van de daders had problemen thuis.
- 6% van de daders uitte complottheorieën.
- 3% van de daders spijbelde veel en 3% was betrokken bij criminele activiteiten.
- Twee daders waren betrokken bij een religieus-extremistische groepering en geen enkele dader bij een politiek-extremistische groepering.²⁵
- Op 47% van de daders was geen van bovenstaande kenmerken van toepassing, bij 32% van de daders is de problematiek onbekend bij docenten.

6.3 Etniciteit

We hebben docenten in de enquête gevraagd een inschatting te geven van de etnische achtergrond van daders.

- Volgens docenten heeft 49% van de daders een Westerse achtergrond.
- 20% van de daders heeft volgens docenten een Nederlands-Marokkaanse etnische achtergrond. Vergeleken met het aantal leerlingen in Nederland met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond, is er sprake van een flinke oververtegenwoordiging. Dit aandeel is ten opzichte van 2013 (10%) sterk gestegen.
- 5% van de daders heeft volgens docenten een Nederlands-Turkse etnische achtergrond. In 2013 was dit 8%. Vergeleken met het aantal leerlingen in Nederland met een Nederlands-Turkse achtergrond, is hier sprake van een kleine oververtegenwoordiging.

²⁴ DUO, Register onderwijsdeelnemers. Verhouding leerlingen in het derde leerjaar. <https://www.vo-raad.nl/vo-in-cijfers-leerlingen-en-onderwijs>

²⁵ We hebben docenten bij het invullen van de enquête geen definitie meegegeven voor deze twee termen.

- Andere relatief veel voorkomende etnische achtergronden in Nederland zoals Nederlands-Antilliaans, Nederlands-Surinaams of Nederlands-Indonesisch werden niet of nauwelijks genoemd.
- Bij 19% van de daders is de etniciteit onbekend.

Tabel 19 Etnische achtergrond van de dader volgens docenten (N=260)

	% daders in respons	% leerlingen in populatie	% verschil
Nederlands met een Westerse achtergrond ²⁶	49%	83%	-34%
Nederlands met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond	20%	4%	+16%
Nederlands met een Nederlands-Turkse achtergrond	5%	3%	+2%
Nederlands met een Nederlands-Antilliaanse achtergrond	1%	1%	0%
Anders	7%	8%	-1%
Weet niet	19%	0%	+19%

Bron: DUO, Panteia 2022

We hebben bovendien de vermeende etnische achtergrond van de daders vergeleken met het type voorval waarbij ze betrokken waren. Daaruit blijken opvallende verschillen:

- Daders waarvan docenten aangeven dat ze een Westerse achtergrond hebben, zijn overwegend betrokken bij het beledigen van Joden in de context van voetbal: in 60% van de voorvallen waarbij zij betrokken zijn is dat het geval.
- Daders waarvan docenten aangeven dat ze een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse etnische achtergrond hebben, zijn in de meeste gevallen betrokken bij het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten. Bij daders die een vermeende Nederlands-Turkse achtergrond hebben is dat in 47% van de voorvallen het geval. Bij daders met een vermeend Nederlands-Marokkaanse achtergrond in 51% van de voorvallen.
- Eerder hebben we al aangegeven dat het aandeel antisemitische voorvallen dat niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten plaatsvindt sinds 2013 is toegenomen. Dit blijkt nu vooral het geval bij leerlingen met een Westerse of Nederlands-Turkse etnische achtergrond.

²⁶ We volgen hierbij de definitie van DUO: Autochtoon, Westers Amerika, Westers Australië - Nw. Zeeland, Westers Azië, Westers Europa, Westers Oceanië overig.

Tabel 20 Type voorval (niet gericht tegen specifieke individuen) naar etnische achtergrond van de dader (% , N=260)

	Nederlands met een Westerse achtergrond	Nederlands met een Nederlands-Turkse achtergrond	Nederlands met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond	Totaal
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	60%	27%	25%	41%
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	7%	47%	51%	21%
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal, Midden-Oosten of de coronapandemie.	10%	8%	5%	10%
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	12%	10%	16%	11%
Anders	10%	8%	3%	17%

Bron: Panteia 2022

7 Gevolgen van het meest recente voorval en de behoeften van docenten

In het vorige hoofdstuk zijn de daderkenmerken die volgens docenten van toepassing zijn op het meest recente antisemitische voorval, nader uiteengezet. In dit hoofdstuk gaan we in op de gevolgen van het voorval. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de behoeften van docenten als het aankomt op het aanpakken van discriminatie in het algemeen en antisemitisme in het bijzonder.

7.1 Gevolgen van het voorval

We hebben docenten niet alleen gevraagd naar hun reactie op het meest recente antisemitische voorval, maar ook op de gevolgen van het voorval. Achtereenvolgens gaan we in op de gevolgen van het voorval voor het slachtoffer en de gevolgen ervan voor de les.

7.1.1 Gevolgen voor het slachtoffer

Zoals we in de vorige hoofdstukken hebben gezien, zijn de meeste antisemitische voorvallen (92%) gericht tegen Joden als groep. Echter in 8% van de gevallen gaat het om antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling. Welke uitwerking hadden antisemitische voorvallen tussen leerlingen onderling volgens docenten op slachtoffers?

- 13% van de slachtoffers had volgens docenten emotionele schade (bijvoorbeeld: het slachtoffer voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest). In 2013 lag dit percentage nog op 23%.
- Andere vormen van schade komen procentueel gezien nauwelijks voor, maar zijn vanwege hun ernst het vermelden waard in absolute getallen. In absolute aantallen heeft het meest recente antisemitische voorval volgens respondenten in drie gevallen gedragsconsequenties voor het slachtoffer gehad, zoals verzuim of lagere prestaties op school. In twee gevallen liep het slachtoffer fysieke schade op. In twee gevallen liep het slachtoffer materiële schade op.

Tabel 21 Gevolgen voor het slachtoffer (meerdere antwoorden mogelijk) (N=260)

	Enigszins	Sterk	Totaal	Niet	Weet niet/ geen mening	Totaal 2013
Het slachtoffer had emotionele schade (bijvoorbeeld: voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest)	10%	3%	13%	70%	17%	23%
Het slachtoffer had materiële schade	1%	-	1%	88%	11%	1%
Had slachtoffer had fysieke schade	1%	-	1%	87%	12%	2%
De gebeurtenis had gedragsconsequenties voor het slachtoffer (bijvoorbeeld: het leidde tot verzuim van school/werk of tot lagere prestaties)	1%	-	1%	84%	15%	5%

Bron: Panteia 2022

7.1.2

Gevolgen voor de les

Welke uitwerking had het antisemitische voorval volgens docenten op de les?

- De meerderheid van de meest recente voorvallen (50%) had volgens docenten wel gevolgen, maar geen negatieve gevolgen. Het voorval was bijvoorbeeld aanleiding voor een vruchtbare groepsdiscussie. Dit is een stijging ten opzichte van het aandeel in 2013 (44%).
- 43% had (vrijwel) geen gevolgen.
- 7% van de meest recente voorvallen had volgens docenten een negatieve invloed op de les.

7.2

Behoeften van docenten

Tot slot is gevraagd wat docenten vinden van het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen. Ook is gevraagd hoeveel waarde docenten hechten aan lessen en voorlichting over onderwerpen als discriminatie en antisemitisme en is onderzocht over welke onderwerpen ze graag meer voorlichting of bijscholing zouden willen ontvangen.

7.2.1

Mening over schoolbeleid

We legden docenten de volgende stelling voor: 'Op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen'. Daarop reageerden docenten als volgt:

- De meerderheid (72%) van de docenten is het eens met de stelling, waarvan 55% het helemaal met de stelling eens is.
- 5% staat neutraal ten opzichte van de stelling.
- 2% van de docenten is het met de stelling oneens.
- 22% heeft hier geen mening over of weet dit niet.

Vooraf docenten tussen de 26 en 35 jaar zijn het minder vaak eens met de stelling: 'op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen.' (67%). In 2013 waren jonge docenten het ook minder vaak eens met deze stelling.

7.2.2 Waardering van lessen en voorlichtingen aan leerlingen

We vroegen aan docenten hoeveel waarde ze hechten aan lessen en voorlichtingen op hun school over verschillende onderwerpen. We kunnen concluderen dat docenten veel waarde hechten aan lessen en voorlichting over zowel goede omgangsvormen (97%), het voorkomen van discriminatie (98%), over de Holocaust (84%), het voorkomen van antisemitisme (92%) en geloofsvrijheid (93%). Ten opzichte van 2013 is alleen het aandeel docenten dat veel waarde hecht aan Holocausteducatie licht gedaald (was 87%).

7.2.3 Eigen behoeften aan extra voorlichting of bijscholing

- Docenten willen vooral extra voorlichting of scholing ontvangen over het voorkomen of aanpakken van discriminatie (42%), over goede omgangsvormen (28%) en over geloofsvrijheid (20%).
- 16% van de docenten wil extra voorlichting of scholing ontvangen over het verzorgen van lessen over de Holocaust en 14% over het voorkomen of aanpakken van antisemitisme.
- 45% van de docenten heeft geen extra behoefte aan onderwijs of voorlichting.

7.2.4 Achtergrondkenmerken van scholen en docenten in relatie tot de behoeften van docenten

De behoeften van docenten wat betreft schoolbeleid, (extra) onderwijs en voorlichting vertonen een significante relatie met de volgende achtergrondkenmerken: schooltype, het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond en de leeftijd van docenten.

Achtergrondkenmerken van scholen

Schooltype: Op het Praktijkonderwijs en het vmbo hechten docenten in verhouding minder waarde aan lessen over de Holocaust en het voorkomen van antisemitisme dan op het havo en vwo. Terwijl ongeveer evenveel waarde wordt gehecht aan de voorlichting over goede omgangsvormen en het voorkomen van discriminatie.

Tabel 22 Waarde die docenten hechten aan voorlichting of lessen op hun school, naar schooltype (% , N=432)

		Praktijk- onderwijs	Vmbo bbl/kbl	Vmbo gl/tl/ MAVO	Havo	Vwo	Totaal
De Holocaust	Geen waarde	1%	3%	2%	1%	1%	2%
	Een beetje waarde tot neutraal	28%	11%	10%	5%	5%	14%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	71%	86%	88%	94%	94%	84%
Goede omgangsvormen	Geen waarde	1%	1%	1%	1%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	1%	2%	1%	0%	1%	1%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	98%	97%	97%	99%	99%	98%
Geloofsvrijheid	Geen waarde	0%	1%	1%	1%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	7%	3%	7%	4%	4%	7%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	93%	96%	91%	95%	96%	92%
Het voorkomen van discriminatie	Geen waarde	0%	1%	1%	1%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	3%	1%	1%	1%	1%	1%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	97%	98%	98%	99%	99%	98%
Het voorkomen van antisemitisme	Geen waarde	1%	3%	2%	1%	0%	2%
	Een beetje waarde tot neutraal	11%	8%	6%	4%	4%	7%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	89%	90%	92%	95%	96%	92%

Bron: Panteia 2022

Aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond: Naarmate het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond hoger is, wordt er iets minder waarde gehecht aan lessen over de Holocaust.

Tabel 23 Waarde die docenten hechten aan voorlichting of lessen op hun school, naar aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond (% , N=432)

		Aandeel 0-5%	Aandeel 5-10%	Aandeel 10-15%	Aandeel 15-20%	Aandeel 20-25%	Aandeel > 25%	Totaal
De Holocaust	Geen waarde	0%	3%	0%	2%	5%	2%	2%
	Een beetje waarde tot neutraal	7%	5%	15%	18%	13%	29%	14%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	93%	82%	85%	80%	82%	68%	84%
Goede omgangsvormen	Geen waarde	0%	3%	0%	3%	0%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	1%	0%	1%	1%	2%	3%	1%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	99%	97%	99%	97%	98%	98%	98%
Geloofsvrijheid	Geen waarde	0%	3%	0%	2%	0%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	0%	4%	11%	10%	5%	5%	6%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	100%	93%	89%	88%	96%	95%	93%
Het voorkomen van discriminatie	Geen waarde	0%	3%	0%	2%	0%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	2%	1%	0%	2%	1%	0%	1%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	98%	96%	100%	96%	99%	100%	98%
Het voorkomen van antisemitisme	Geen waarde	0%	3%	0%	3%	2%	2%	2%
	Een beetje waarde tot neutraal	6%	6%	7%	10%	2%	10%	7%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	94%	92%	93%	88%	95%	88%	92%

Bron: Panteia 2022

Achtergrondkenmerken van docenten

Leeftijd van de docent: Oudere docenten hechten in verhouding meer waarde dan jongere docenten aan lessen over de Holocaust en geloofsvrijheid.

Tabel 24 Waarde die docenten hechten aan voorlichting of lessen op hun school, naar leeftijd van de docent (% , N=432)

		18-25 jaar	26-35 jaar	36-45 jaar	46-55 jaar	56 jaar en ouder	Totaal
De Holocaust	Geen waarde	0%	4%	2%	2%	0%	2%
	Een beetje waarde tot neutraal	24%	15%	18%	8%	9%	14%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	76%	81%	81%	90%	91%	84%
Goede omgangsvormen	Geen waarde	0%	2%	1%	2%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	3%	2%	0%	0%	1%	1%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	97%	96%	99%	98%	99%	98%
Geloofsvrijheid	Geen waarde	0%	2%	0%	2%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	12%	10%	5%	5%	4%	7%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	88%	88%	95%	95%	96%	92%
Het voorkomen van discriminatie	Geen waarde	0%	2%	0%	2%	0%	1%
	Een beetje waarde tot neutraal	3%	1%	1%	3%	0%	1%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	97%	97%	99%	95%	100%	98%
Het voorkomen van antisemitisme	Geen waarde	0%	3%	2%	2%	0%	2%
	Een beetje waarde tot neutraal	10%	9%	7%	8%	2%	7%
	Tamelijk veel tot zeer veel waarde	90%	88%	91%	90%	98%	92%

Bron: Panteia 2022

8 Conclusie

In de vorige hoofdstukken hebben we de resultaten van het onderzoek uiteengezet. Daarbij zijn we achtereenvolgens ingegaan op de geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen, de verschijningsvormen van antisemitische voorvallen, de context en de dader van het meest recente antisemitische voorval en de nasleep van het voorval. Ook de behoeften van docenten kwamen aan bod. In dit hoofdstuk zetten we de belangrijkste conclusies op een rij door elk van de negen deelvragen van het onderzoek (zie paragraaf 1.2) te beantwoorden. We beginnen het hoofdstuk met de beantwoording van de hoofdvraag.

“Wat is de omvang en aard van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs en welke achtergrondkenmerken zijn van toepassing?”

Iets meer dan 40% van de docenten in het voortgezet onderwijs maakt melding van een antisemitisch incident in het afgelopen jaar. Dit betekent een stijging van het percentage antisemitische incidenten ten opzichte van 2013 met 7%. Dit is een beperkte maar toch significante stijging, omdat deze groter is dan de foutmarge van 5% die we in het onderzoek hanteren. De genoemde voorvallen zijn net als in 2013 verschillend van aard en kennen diverse achtergronden. We zien veel scheldpartijen die zich niet op een specifieke persoon richten. Fysiek geweld tussen leerlingen werd niet gezien door docenten. Wel was er één respondent waar zowel zijn eigendommen beklad, beschadigd of vernield werden als dat hij slachtoffer was van fysiek geweld omdat hij Joods was of daarmee geassocieerd werd.

Veel voorvallen hebben een voetbalgerelateerde achtergrond, maar de Midden-Oostenproblematiek speelt ook een duidelijke rol. Het is verder redelijk opmerkelijk dat antisemitisme vanuit coronaproblematiek/complotten nauwelijks zichtbaar is op het voortgezet onderwijs terwijl dit toch veelvuldig in de (sociale) media voorbijkwam. Ook het kijken naar daders van antisemitische incidenten levert geen eensluidend beeld. Het gaat meestal om mannen, in meerderheid om jongeren met een Westerse achtergrond. Maar gerelateerd naar onderwijspopulatie zien we een oververtegenwoordiging van jongeren met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond. De problematiek speelt op alle scholen, van Praktijkonderwijs tot vwo, maar vaker op het vmbo en het Praktijkonderwijs. We kunnen concluderen dat antisemitische voorvallen zich nog altijd op uiteenlopende plekken en in uiteenlopende vormen voordoen.

Deelvraag 1: Hoe vaak hebben docenten in het afgelopen jaar te maken gehad met voorvallen waarbij grievende opmerkingen werden gemaakt over Joden of de Holocaust werd gebagatelliseerd?

42% van de docenten in het voortgezet (Praktijk)onderwijs heeft het afgelopen jaar voorvallen meegemaakt waarbij grievende opmerkingen werden gemaakt over Joden of de Holocaust werd gebagatelliseerd. Dit is een beperkte stijging van 7% ten opzichte van 2013 en nog altijd minder dan het percentage docenten dat het afgelopen jaar te maken heeft gehad met grievende opmerkingen over de islam (65%) of over de lhbt+ gemeenschap (82%). Maar het aantal grievende opmerkingen over

de islam of de lhbt+ gemeenschap is wel gedaald ten opzichte van 2013 (van 74% en 85% respectievelijk).

Deelvraag 2: Wat was de aard van de antisemitische voorvallen?

De aard van antisemitische voorvallen is op twee manieren onderzocht. Allereerst hebben we de verschijningsvormen uiteengezet van de antisemitische voorvallen die docenten het afgelopen jaar hebben meegemaakt.

Voorvallen afgelopen jaar

Docenten hebben vooral voorvallen meegemaakt waarbij Joden in het algemeen werden beledigd, via ongericht geschreeuw en gescheld in de klas. Dit is niet veranderd ten opzichte van de uitkomsten in 2013. Docenten hebben het meest te maken gehad met beledigingen in de context van voetbal (36%), gevolgd door het uitschelden van leerlingen voor 'Jood' (32%) of het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten (29%). In 2013 kwamen beledigingen in de context van het voetbal nog iets vaker voor (40%), terwijl beledigingen in de context van het Midden-Oosten juist minder vaak voorkwamen in 2013 (20%). 14% van de docenten heeft het afgelopen jaar meegemaakt dat leerlingen de Holocaust bagatelliseerden of ontkenden. Bedreigingen of fysiek geweld kwam niet voor.

Meest recente voorval

Daarnaast hebben we docenten gevraagd naar de aard van het meest recente antisemitische voorval dat ze hebben meegemaakt. De meerderheid van die voorvallen (92%) is niet gericht tegen een specifiek individu, maar tegen Joden in het algemeen. Vooral ongericht geschreeuw en gescheld in de klas. 8% van de voorvallen speelt zich af tussen leerlingen onderling en 1% van de voorvallen is gericht tegen een docent zelf. Het aandeel van de voorvallen dat niet gericht is tegen een specifiek individu is gestegen ten opzichte van 2013 (83%), terwijl het aandeel van de voorvallen tussen leerlingen is afgenomen (17%).

Van de meest recente antisemitische voorvallen die niet tegen een specifiek individu gericht waren, heeft 41% te maken met het beledigen van Joden in de context van voetbal. In 2013 was dit percentage nog 50%. 21% heeft te maken met het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten, terwijl het in 11% van de gevallen gaat om het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust. Van de antisemitische voorvallen die zich afspeelden tussen leerlingen onderling, gaat het in 61% van de incidenten om voorvallen waarbij leerlingen elkaar uitschelden voor 'Jood.' Dit percentage is gedaald sinds 2013 (toen 69%). In 19% van de gevallen werden leerlingen beledigd omdat ze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden. Dit is gelijk gebleven ten opzichte van 2013. Ten opzichte van de resultaten uit 2013 zijn vooral voorvallen die geen specifieke context hebben en bekladdingen met hakenkruisen licht toegenomen.

Beledigingen worden in 87% van de gevallen mondeling gecommuniceerd en spelen zich in grote meerderheid binnen school af: 51% binnen het leslokaal, 11% vond in het leslokaal plaats maar voor of na de les. Verder vond 21% buiten het leslokaal maar binnen het schoolgebouw plaats.

Deelvraag 3: Wat zijn de kenmerken van scholen waar antisemitische voorvallen plaatsvonden?

De volgende achtergrondkenmerken hangen significant samen met de geobserveerde frequentie van antisemitische voorvallen:

- *Schooltype*: Grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust komen vaker voor in het Praktijkonderwijs en op het vmbo. Op het havo en vwo komen deze voorvallen juist minder vaak voor. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de Islam en voor grievende opmerkingen over de lhbt+ gemeenschap.
- *Denominatie*: Op algemeen bijzondere scholen en scholen met de denominatie 'overig'²⁷ komt iets minder vaak voor dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren dan op scholen met andere denominaties. De frequentie is relatief hoog op rooms-katholieke scholen.
- *Percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond*: Naarmate er meer leerlingen met een Nederlands-Turkse of een Nederlands-Marokkaanse achtergrond op een school zitten, worden er iets vaker grievende opmerkingen over Joden gemaakt of wordt de Holocaust vaker gebagatelliseerd.
- *Leeftijd van de docent*: Jongere docenten maken vaker mee dat leerlingen grievende opmerkingen maken over Joden of de Holocaust bagatelliseren. Hetzelfde geldt voor grievende opmerkingen over de Islam en voor grievende opmerkingen over de lhbt+ gemeenschap.

Achtergrondkenmerken die significant samenhangen met de verschijningsvormen van antisemitische voorvallen:

- *Schooltype*: Op het Praktijkonderwijs beledigen leerlingen vaker Joden in de context van voetbal dan op het vwo. Daarnaast schelden leerlingen in het Praktijkonderwijs en in het vmbo elkaar vaker uit voor 'Jood' en beledigen ze vaker andere leerlingen die Joods zijn of daarmee geassocieerd worden, dan op het havo en vwo. Op het vmbo beledigen leerlingen Joden vaker dan op het havo en vwo, zowel in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten als in andere contexten.
- *Regio*: Beledigende opmerkingen over Joden in de context van voetbal maakten docenten uit de westelijke en oostelijke provincies relatief vaker mee dan docenten uit andere provincies. Vooral in de drie zuidelijke provincies komt dit een stuk minder voor. Ook zien docenten in Noord- en Zuid-Holland en in het zuiden meer leerlingen die Joden beledigen in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten.
- *Denominatie*: Leerlingen beledigen vaker Joden in de context van het Midden-Oosten op rooms-katholieke scholen. Op scholen met de denominatie 'overig' en algemeen bijzonder komt dit type belediging juist minder vaak voor. Leerlingen beledigen vaker Joden in een andere context dan voetbal of het Midden-Oosten op rooms-katholieke scholen, scholen in samenwerkingsverband en openbare scholen. Leerlingen die Joden beledigen in de context van voetbal komt relatief veel voor op openbare scholen en protestants-christelijke scholen.

²⁷ Deze categorie bestaat uit een groot aantal, relatief weinig voorkomende denominaties, waaronder antroposofisch, gereformeerd, islamitisch, Joods orthodox.

- *Percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond:* Naarmate het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond op scholen hoger is, beledigen leerlingen vaker Joden in de context van het Midden-Oosten, worden Joden eveneens iets vaker beledigd in de context van voetbal en worden Joden bovendien iets vaker beledigd in een andere context dan het Midden-Oosten of voetbal. Op scholen met een hoger aandeel leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond komen daarnaast vaker voor: het uitschelden van leerlingen voor 'Jood' en het beledigen van andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden.
- *Leeftijd van de docent:* Jongere docenten zien of melden alle verbale vormen van antisemitisme iets vaker dan oudere docenten (zowel het beledigen van Joden in de context van voetbal, het Midden-Oosten of een andere context, als het bagatelliseren of ontkennen van de Holocaust en leerlingen die elkaar uitschelden voor 'Jood'), behalve het bedreigen van leerlingen omdat ze Joods zijn of daarmee worden geassocieerd.

Achtergrondkenmerken die significant samenhangen met de omgevingsfactoren die volgens docenten een rol spelen bij het antisemitische voorval:

- *Schooltype:* In het Praktijkonderwijs hebben gebeurtenissen rondom voetbal volgens docenten vaker invloed op het antisemitische voorval dan in de andere onderwijstypes. Op het havo en vwo hebben overige internationale gebeurtenissen en politieke of religieuze demonstraties in Nederland juist vaker invloed op antisemitische voorvallen en gebeurtenissen binnen de school of les in verhouding minder vaak. Tot slot hebben gebeurtenissen online op het havo en vwo ook vaker invloed op antisemitische voorvallen dan op het vmbo of het Praktijkonderwijs.
- *Aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond:* Gebeurtenissen in het Midden-Oosten spelen relatief sterk als invloedsfactor op scholen met een hoger aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond.

Deelvraag 4: Wie zijn de voornaamste veroorzakers van antisemitische voorvallen?

Daders zijn meestal mannen (76%) en relatief vaak afkomstig uit het vmbo (51%). Maar daders zijn ook afkomstig van de havo (14%), het Praktijkonderwijs (10%) en het vwo (9%). De derde (27%), vierde (18%) en tweede (16%) klas zijn relatief vaak vertegenwoordigd.

De etnische achtergrond van daders is volgens docenten in 49% van de voorvallen Westers. Daders waarvan docenten aangeven dat ze een Westerse achtergrond hebben zijn vooral betrokken bij het beledigen van Joden in de context van voetbal: in 60% van de voorvallen waarbij zij betrokken zijn, is dat het geval.

Bij 20% van de voorvallen heeft de dader een Nederlands Nederlands-Marokkaanse etnische achtergrond. Dit aandeel is ten opzichte van 2013 (10%) sterk gestegen. In 5% van de voorvallen had de dader een Nederlands-Turkse achtergrond. In verhouding tot de totale leerlingenpopulatie is er sprake van een flinke oververtegenwoordiging van daders met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond, maar in veel minder grote oververtegenwoordiging van Nederlands-Turkse daders.

Daders waarvan docenten aangeven dat ze een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond hebben, zijn vooral betrokken bij het beledigen van Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten.

Deelvraag 5: Wat zijn volgens docenten de persoons- of omgevingsfactoren die invloed hebben op het ontstaan van antisemitische voorvallen?

Uit de antwoorden van docenten ten aanzien van de problematiek van de dader blijkt dat bij de meeste daders (47%) geen specifieke persoonsfactoren een rol speelden. Volgens docenten kwam 11% van de daders niet goed mee in de klas, had 8% van de daders problemen thuis, uitte 6% complottheorieën, spijbelde 3% van de daders veel en was 3% van de daders volgens docenten betrokken bij criminele activiteiten. Twee daders waren betrokken bij een religieus-extremistische groepering en geen enkele dader bij een politiek extremistische groepering.

Docenten vermoeden vooral dat gebeurtenissen rondom voetbal mogelijk van invloed waren op het voorval (49%). Ook gebeurtenissen binnen de les (34%) en in het Midden-Oosten (34%) waren volgens docenten mogelijk van invloed op het voorval.

Deelvraag 6: Wat zijn de gevolgen van antisemitische voorvallen voor het slachtoffer en het onderwijs?

Als er sprake is van een slachtoffer, had diegene volgens docenten in 13% van de gevallen emotionele schade (bijvoorbeeld: het slachtoffer voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest). In 2013 lag dit percentage nog op 23%. Andere vormen van schade komen procentueel gezien nauwelijks voor.

De meerderheid van de meest recente voorvallen (50%) had volgens docenten wel gevolgen, maar geen negatieve gevolgen. Het voorval was bijvoorbeeld aanleiding voor een vruchtbare groepsdiscussie. Dit is een stijging ten opzichte van het aandeel in 2013 (44%). 43% van de voorvallen had (vrijwel) geen gevolgen. 7% van de meest recente voorvallen had volgens docenten een negatieve invloed op de les.

Deelvraag 7: Hoe waarderen docenten het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen en op welke onderwerpen willen ze graag (extra) scholing ontvangen?

Over het algemeen zijn docenten positief over het schoolbeleid ten aanzien van antisemitische voorvallen. De meerderheid (72%) van de docenten is het eens met de stelling dat op hun school over het algemeen goed wordt ingegrepen bij antisemitische voorvallen. Dit aandeel is ten opzichte van 2013 wel gedaald (88%). Dit is een opvallende daling en de oorzaak van deze daling is voor ons onduidelijk.

We kunnen concluderen dat docenten veel waarde hechten aan lessen en voorlichting over goede omgangsvormen (97%), het voorkomen van discriminatie (98%), over de Holocaust (84%), het voorkomen van antisemitisme (92%) en geloofsvrijheid (93%).

Docenten willen vooral extra voorlichting of scholing ontvangen over het voorkomen of aanpakken van discriminatie (42%), over goede omgangsvormen (28%) en over geloofsvrijheid (20%). 16% van de docenten wil extra voorlichting of scholing ontvangen over het verzorgen van lessen over de Holocaust en 14% over het voorkomen of aanpakken van antisemitisme. Docenten hechten dus meer waarde aan

extra voorlichting of scholing over het aanpakken van discriminatie in het algemeen dan een specifieke vorm van discriminatie zoals antisemitisme.

Tot slot blijken schooltype, het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Marokkaanse of Nederlands-Turkse achtergrond en de leeftijd van docenten, samen te hangen met de behoeften van docenten:

- *Schooltype*: Op het Praktijkonderwijs en het vmbo hechten docenten in verhouding minder waarde aan lessen over de Holocaust en het voorkomen van antisemitisme dan op het havo en vwo. Dit zijn verrassend genoeg ook de schooltypes waar docenten het vaakst antisemitische voorvallen hebben waargenomen het afgelopen jaar. Wel wordt ongeveer evenveel waarde gehecht aan de voorlichting over goede omgangsvormen en het voorkomen van discriminatie.
- *Percentage leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond*: Naarmate het aandeel van leerlingen met een Nederlands-Turkse of Nederlands-Marokkaanse achtergrond hoger is, wordt er iets minder waarde gehecht aan lessen over de Holocaust.
- *Leeftijd van de docent*: Docenten tussen de 26 en 35 jaar zijn het iets minder vaak eens met de stelling: 'op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen.' Oudere docenten hechten in verhouding meer waarde dan jongere docenten aan lessen over de Holocaust en geloofsvrijheid.

Deelvraag 8: Hoe verhouden de uitkomsten zich tot de resultaten van het onderzoek naar antisemitisme in het voorgezet onderwijs uit 2013 en onderzoek uit 2004 naar agressie en geweld in het onderwijs?

Wanneer we de antwoorden uit 2013 vergelijken met de antwoorden van docenten in het huidige onderzoek, zijn dit de belangrijkste conclusies:

- Het antisemitisme op het voorgezet onderwijs is beperkt toegenomen met 7%. Dit wil echter niet zeggen dat het antisemitisme op middelbare scholen daadwerkelijk ook is toegenomen ten opzichte van tien jaar geleden. Uitingen van antisemitisme kunnen ook zichtbaarder geworden zijn en/of docenten herkennen dit beter en zijn eerder geneigd om dit te melden. Dit resultaat is echter wel significant omdat buiten de gehanteerde foutmarge (5%) van de enquête valt.
- Beledigingen in de context van het voetbal zijn afgenomen, terwijl beledigingen in de context van het Midden-Oosten zijn toegenomen
- Voorvallen die geen specifieke context hebben en bekladdingen met hakenkruisen zijn licht toegenomen (17% in 2022 vs. 14% in 2013)
- In het Praktijkonderwijs en het vmbo/mavo is een stijging te zien van de geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren van de Holocaust. In 2013 zag 42% van de docenten op het Praktijkonderwijs dat dit gebeurde en in 2022 steeg dit naar meer dan de helft. Op het vmbo basis/kader steeg het percentage van 39% naar 51% en op vmbo g/tl/mavo van 34% naar 44%.
- De relatieve oververtegenwoordiging van ouders met een Nederlands-Marokkaanse achtergrond is flink toegenomen. In 2013 had één op de tien ouders volgens de docenten een Marokkaans-Nederlandse achtergrond in 2022 was dit één op de vijf.

In 2004 heeft Research voor Beleid in opdracht van het Ministerie van OCW een onderzoek uitgevoerd naar agressie en geweld in het onderwijs. In dat onderzoek is,

net als in het onderzoek uit 2013 en het huidige onderzoek, gevraagd naar de frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust, de frequentie van grievende opmerkingen over de islam en de frequentie van grievende opmerkingen over homoseksualiteit.

Wanneer we deze antwoorden uit 2013 en 2004 vergelijken met de antwoorden van docenten in het huidige onderzoek, zijn de volgende conclusies te trekken:

- De geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over Joden of het bagatelliseren van de Holocaust is gestegen ten opzichte van 2013. Waar in 2013 35% van de respondenten het afgelopen jaar minstens één keer getuige was geweest van een dergelijk voorval, is dat nu bij 42% van de respondenten het geval. In 2004 lag dit percentage echter nog hoger: 49%.
- De geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over de islam is gedaald: in 2013 gaf 75% van de docenten aan daar het afgelopen jaar minstens één keer getuige van te zijn geweest en in 2004 was dit 70%. Nu is dat bij 65% van de docenten het geval
- De geobserveerde frequentie van grievende opmerkingen over de lhbt+ gemeenschap/ homoseksualiteit is eveneens gedaald: in 2013 gaf 86% van de docenten aan daar het afgelopen jaar minstens één keer getuige van te zijn geweest, nu is dat bij 82% van de docenten het geval. In 2004 lag deze frequentie nog lager op 75%.

Hoe verhouden de uitkomsten zich tot andere recente cijfers?

In de cijfers van de politie, het Openbaar Ministerie (specifieke discriminatiefeiten) en het CIDI is in het jaar 2021 ten opzichte van het jaar 2020 een lichte stijging te zien in het aantal meldingen, incidenten, of discriminatiefeiten van de grond antisemitisme. Het CIDI registreerde daarbij ook - met uitzondering van het coronajaar 2020 - sinds 2013 elk jaar meer antisemitische incidenten. De stijging van antisemitische voorvallen in het voortgezet onderwijs past ook in dit bredere beeld.²⁸

De politie houdt in haar discriminatiecijfers ook bij of het om uitlatingen zoals het schelden met 'Jood' gaat²⁹. Hieruit blijkt dat het aantal gemelde incidenten is gedaald van 872 in 2013 naar ongeveer 470 in 2021. Een daling van 46%. Het aantal incidenten waarbij docenten zagen dat leerlingen elkaar het afgelopen jaar uitscholden voor 'Jood' daalde ten opzichte van 2013 met slechts 8%.

Deze lichte daling doet vermoeden dat middelbare scholieren makkelijker schelden met het woord 'Jood' dan de gemiddelde Nederlander.

In de inleiding haalden we het recente onderzoek van het CIDI over antisemitisme in het onderwijs al aan.³⁰ Uit dat onderzoek bleek dat ongeveer de helft van de docenten (48%) minimaal één keer per jaar kwetsende opmerkingen over Joden en/of het bagatelliseren van de Holocaust waarneemt op en rondom school. In ons onderzoek lag dit percentage iets lager, namelijk op 42%. Het maken van anti-Joodse bekladdingen, het beledigen met betrekking tot voetbal en gebeurtenissen in het

²⁸ CIDI. Antisemitisme monitors. <https://www.cidi.nl/antisemitisme/antisemitisme-monitors/>

²⁹ Discriminatiecijfers in 2020 en 2021. Een rapport over registraties van discriminatie-incidenten door de politie, en meldingen bij antidiscriminatievoorzieningen en andere organisaties in Nederland. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/05/24/discriminatiecijfers-in-2021>

³⁰ CIDI. Holocaustonderwijs en antisemitisme in het voortgezet onderwijs. Februari 2022. Zie: <https://www.cidi.nl/wp-content/uploads/2022/04/Holocaustonderwijs-en-antisemitisme-in-het-voortgezet-onderwijs.pdf>

Midden-Oosten en het uitschelden van andere leerlingen voor 'Jood' zijn de uitlatingen die het vaakst voorkwamen in het onderzoek van het CIDI. Dit zijn ook de meest voorkomende uitlatingen die in ons onderzoek naar voren komen. Bedreiging, belediging of geweld tegen een andere leerling wegens een (vermeende) Joodse komaf blijkt uit beide onderzoeken minder vaak voor te komen.

De stijging van het aandeel Nederlands-Marokkaanse leerlingen onder de ouders tussen 2013 en 2022 lijkt geen directe aanleiding te hebben. Een vaak aangehaalde verklaring voor antisemitische uitlatingen of opinies onder Nederlands-Marokkanen is de betrokkenheid bij het Israëlisch-Palestijns conflict³¹. Die betrokkenheid biedt echter onvoldoende houvast voor het verschil in percentages in 2013 en 2022. Marokko en Israël hebben de banden zelfs de afgelopen jaren genormaliseerd, al wordt dit wel als fout bestempeld door een voormalig premier.³² Rond de vorige onderzoeksperiode (2012) was er sprake van een escalatie van het Midden-Oostenconflict op de Gazastrook en in 2014 en 2021 waren er wederom verschillende escalaties. Dit lijkt ook geen verklaring voor de stijging van de oververtegenwoordiging van Nederlands-Marokkaanse leerlingen in dit onderzoek. Ook Turkije heeft de diplomatieke banden met Israël aangehaald het afgelopen jaar en kan daarmee een gedeelte van de verklaring zijn voor de daling van het aandeel Nederlands-Turkse leerlingen in antisemitische incidenten. Het verschil tussen Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse jongeren zou kunnen komen doordat de eerste groep vaker direct reageert op de gebeurtenissen in het Midden-Oosten zelf, eventueel op basis van mediakanalen uit die regio. De reactie van de tweede groep jongeren wordt gemedieerd door de opstelling van de Turkse overheid in het conflict. Die opstelling wordt vaker bepaald door politieke belangen, dan door emotie.³³

³¹ Zie bijvoorbeeld: R. Ensel (2014) antisemitisme – een 21^e eeuwse geschiedenis. Amsterdam : AUP.

³² <https://www.newarab.com/news/normalisation-was-mistake-former-moroccan-pm>

³³ Antisemitisme onder jongeren in Nederland. Oorzaken en triggerfactoren. 2015. <https://www.annefrank.org/nl/over-ons/onderzoek/sociaal-onderzoek/onderzoek-naar-antisemitisme/antisemitisme-onder-jongeren-nederland/>

Bijlage 1 Vragenlijst

We beginnen met enkele vragen over uw achtergrond

1. Welke soorten onderwijs worden gegeven op de school waar u de meeste uren werkzaam bent? *Let op: meerdere antwoorden mogelijk.*

- Praktijkonderwijs
- Vmbo basis/kader beroepsgerichte leerweg
- Vmbo gemengde/theoretische leerweg/mavo
- Havo
- Vwo

2. Binnen wat voor soort onderwijs bent u zelf werkzaam? *Let op: Als u binnen meerdere soorten onderwijs werkzaam bent, kruist u dan (maximaal 3) soorten onderwijs aan waarin u het meeste werkzaam bent.*

- Praktijkonderwijs
- Vmbo basis/kader beroepsgerichte leerweg
- Vmbo gemengde/theoretische leerweg/mavo
- Havo
- Vwo

3. In welk vak geeft u onderwijs? *Let op: Als u meerdere vakken geeft, kruis dan het vak aan waarin u de meeste uren lesgeeft.*

- Geschiedenis
- Maatschappijleer
- Mens en Maatschappij
- Godsdienst
- Anders, namelijk:

4. Wat is uw leeftijd?

5. Hoe vaak zijn de volgende gebeurtenissen in het afgelopen jaar uzelf tijdens of na schooltijd overkomen? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

	Niet	Één of enkele keren per jaar	Één of enkele keren per maand	Één of enkele keren per week	Één of meer keer per dag

Leerlingen maken grievende opmerkingen over Joden of bagatelliseren de Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de islam	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen maken grievende opmerkingen over de lhbti+ gemeenschap	☐	☐	☐	☐	☐

6. Hoe vaak grijpt u in bij grievende opmerkingen? Ingrijpen kan bijvoorbeeld zijn: de leerling mondeling terechtwijzen of uit de klas sturen.

	Nooit	Meestal niet	Soms	Meestal wel	Altijd	Niet van toepassing
Ik grijp in wanneer een leerling een grievende opmerking maakt over Joden of de Holocaust bagatelliseert	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik grijp in wanneer een leerling een grievende opmerking maakt over de islam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik grijp in wanneer een leerling een grievende opmerking maakt over de lhbti+ gemeenschap	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Grievende opmerkingen over Joden kunnen beschouwd worden als uitingen van antisemitisme. We gaan nu dieper in op verschillende typen antisemitische voorvallen.

Let op: We spreken hier van antisemitisme wanneer leerlingen zich beledigend of gewelddadig uitten tegenover personen omdat zij (vermeend) Joods zijn, of tegenover Joden in het algemeen. Daarmee ligt de focus in dit onderzoek op de voorvallen zelf en niet zozeer op de achterliggende motieven van de dader. Het kan namelijk in veel gevallen onbekend zijn in hoeverre leerlingen er daadwerkelijk een antisemitisch gedachtegoed op nahouden.

7. Hoe vaak bent u het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd getuige geweest van antisemitische voorvallen die **niet gericht waren tegen specifieke individuen**? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

Let op: we zijn zowel geïnteresseerd in voorvallen die zich mondeling (bijvoorbeeld via een gesprek of via het scanderen van anti-Joodse leuzen), schriftelijk niet-digitaal (bijvoorbeeld via bekladding van schoolborden of muren) en digitaal (bijvoorbeeld via whatsapp, twitter, instagram, snapchat, tiktok, etc.) hebben voorgedaan.

	Niet	Één of enkele keren per jaar	Één of enkele keren per maand	Één of enkele keren per week	Één of meer keer per dag
Leerlingen beledigen Joden in de context van voetbal	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen Joden, maar niet in de context van voetbal of Midden-Oosten.	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bagatelliseren of ontkennen de Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen Joden in de context van de coronapandemie	☐	☐	☐	☐	☐

8. Hoe vaak bent u het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd getuige geweest van antisemitische voorvallen **tussen leerlingen onderling**? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

Let op: we zijn zowel geïnteresseerd in voorvallen die zich mondeling (bijvoorbeeld via een gesprek), schriftelijk niet-digitaal (bijvoorbeeld via bekladding van schoolborden of muren) en digitaal (bijvoorbeeld via whatsapp, twitter, instagram, snapchat, tiktok, etc.) hebben voorgedaan.

	Niet	Één of enkele keren per jaar	Één of enkele keren per maand	Één of enkele keren per week	Één of meer keer per dag
Leerlingen schelden elkaar uit voor 'Jood'	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bedreigen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bekladden, beschadigen of vernielen de eigendommen van andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen gebruiken fysiek geweld tegen andere leerlingen omdat deze Joods zijn of daarmee geassocieerd worden	☐	☐	☐	☐	☐

9. Hoe vaak bent **u zelf** het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd het slachtoffer geweest van antisemitische voorvallen? Wanneer meerdere voorvallen dezelfde aanleiding hadden, tel dan toch de voorvallen afzonderlijk.

Let op: we zijn zowel geïnteresseerd in voorvallen die zich mondeling (bijvoorbeeld via een gesprek of via het scanderen van anti-Joodse leuzen), schriftelijk niet-digitaal (bijvoorbeeld via bekladding van schoolborden of muren) en digitaal (bijvoorbeeld via whatsapp, twitter, instagram, snapchat, tiktok, etc.) hebben voorgedaan.

	Niet	Één of enkele keren in per jaar	Één of enkele keren per maand	Één of enkele keren per week	Één of meer keer per dag
Leerlingen schelden u uit voor 'Jood'	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen beledigen u omdat u Joods bent of daarmee geassocieerd wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bedreigen u omdat u Joods bent of daarmee geassocieerd wordt	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen bekladden, beschadigen of vernielen uw eigendommen omdat u Joods bent of daarmee geassocieerd wordt.	☐	☐	☐	☐	☐
Leerlingen gebruiken fysiek geweld tegen u omdat u Joods bent of daarmee geassocieerd wordt.	☐	☐	☐	☐	☐

Let op: U heeft in de drie vorige vragen aangegeven dat u in het afgelopen jaar geen antisemitisch voorval tijdens of na schooltijd heeft meegemaakt (tussen leerlingen onderling, gericht tegen uzelf of niet gericht tegen een specifiek individu).

10. Klopt het dat u dit jaar geen enkel antisemitisch voorval tijdens of na schooltijd heeft meegemaakt?

- Ja [naar vraag 31]
- Nee [naar vraag 11]

11. Kunt u het voorval omschrijven? [naar vraag 12]

We gaan nu dieper in op het **meest recente** antisemitische voorval dat u het afgelopen jaar tijdens of na schooltijd heeft meegemaakt.

12. Tegen wie was het meest recente antisemitische voorval gericht?

- Niet tegen een specifiek individu [naar vraag 13]
- Tegen uzelf [naar vraag 14]
- Tegen één of meerdere leerlingen [naar vraag 15]

13. Welk type voorval was het?

- Leerlingen beledigden Joden in de context van voetbal [naar vraag 20]
- Leerlingen beledigden Joden in de context van gebeurtenissen in het Midden-Oosten [naar vraag 20]
- Leerlingen beledigden Joden, maar niet in de context van voetbal of het Midden-Oosten [naar vraag 20]
- Leerlingen bagatelliseerden of ontkenden de Holocaust [naar vraag 20]
- Leerlingen beledigden Joden in de context van de coronapandemie [naar vraag 20]
- Anders, namelijk: [naar vraag 20]

14. Welk type voorval was het?

- Leerlingen scholden u uit voor 'Jood' [naar vraag 20]
- Leerlingen beledigden u omdat u Joods was of daarmee geassocieerd werd [naar vraag 20]
- Leerlingen bedreigden u omdat u Joods was of daarmee geassocieerd werd [naar vraag 20]
- Leerlingen bekladden, beschadigden of vernielden uw eigendommen omdat u Joods was of daarmee geassocieerd werd [naar vraag 20]
- Leerlingen gebruikten fysiek geweld tegen u omdat u Joods was of daarmee geassocieerd werd [naar vraag 20]
- Anders, namelijk: [naar vraag 20]

15. Welk type voorval was het?
- Leerlingen scholden elkaar uit voor 'Jood'
 - Leerlingen beledigden andere leerlingen omdat deze Joods waren of daarmee geassocieerd werden
 - Leerlingen bedreigden andere leerlingen omdat deze Joods waren of daarmee geassocieerd werden
 - Leerlingen bekladden, beschadigden of vernielden de eigendommen van andere leerlingen omdat deze Joods waren of daarmee geassocieerd werden
 - Leerlingen gebruikten fysiek geweld tegen andere leerlingen omdat deze Joods waren of daarmee geassocieerd werden
 - Anders, namelijk:

16. Was het antisemitische voorval gericht tegen één slachtoffer, of tegen meerdere slachtoffers?
- Één slachtoffer
 - Meerdere slachtoffers
 - Onbekend

17. Was het slachtoffer/ de slachtoffers van het antisemitische voorval wel of niet Joods?
- Wel Joods
 - Niet Joods
 - Sommige waren Joods, sommige niet
 - Onbekend

18. Uit welke klas was het slachtoffer, of de meerderheid van de slachtoffers, afkomstig?

Schooltype	Klas
☐ Praktijkonderwijs	☐ 1
☐ Vmbo basis/kader beroepsgerichte leerweg	☐ 2
☐ Vmbo gemengde/theoretische leerweg/mavo	☐ 3
☐ Havo	☐ 4
☐ Vwo	☐ 5
	☐ 6
☐ Onbekend	☐ Onbekend

19. Wat was het geslacht van het slachtoffer/de slachtoffers?
- Vrouw(en)
 - Man(nen)
 - Anders
 - Een gemixte groep
 - Onbekend

20. Hoe ernstig zou u het voorval beoordelen op een schaal van 1 tot 10? Daarbij staat 1 voor een onschuldig voorval dat geen indruk op u maakte en 10 voor een zeer ernstig voorval dat grote indruk op u maakte.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

21. Waar speelde het antisemitische voorval zich af?

- Tijdens de les in het leslokaal
- In het leslokaal maar buiten de les (voorafgaand of na afloop)
- Buiten het leslokaal maar binnen het schoolgebouw
- Op het schoolplein of binnen de directe omgeving van de school
- Tijdens een schoolreis of excursie
- Online
- Anders, namelijk:

22. Op welke wijze werd de antisemitische uitlating gecommuniceerd?

- Mondeling
- Schriftelijk niet digitaal (bijvoorbeeld: via een boodschap op papier of het bord, of via bekladdingen op de muur)
- Via e-mail
- Via direct messaging of appgroepen (bijvoorbeeld whatsapp)
- Publiek via sociale media (bijvoorbeeld twitter, instagram of tiktok)
- Anders, namelijk:

- Niet van toepassing: het ging niet om een antisemitische uitlating maar om bekladding/beschadiging/vernietiging van eigendommen of om fysiek geweld

23. Was er één dader, of waren er meerdere daders betrokken bij het antisemitische voorval?

- Één dader
- Meerdere daders
- Onbekend

24. Welke etnische achtergrond beschrijft de dader(s) het beste?

- Nederlands met een Westerse achtergrond
- Nederlands met een Turkse achtergrond
- Nederlands met een Marokkaanse achtergrond
- Nederlands met een Surinaamse achtergrond
- Nederlands met een Antilliaanse achtergrond
- Anders, namelijk:

- Onbekend

25. Uit welke klas en van welk schooltype was de dader, of de meerderheid van de daders, die betrokken waren bij het antisemitische voorval afkomstig?

Schooltype	Klas
☐ Praktijkonderwijs	☐ 1
☐ Vmbo basis/kader beroepsgerichte leerweg	☐ 2
☐ Vmbo gemengde/theoretische leerweg/Mavo	☐ 3
☐ Havo	☐ 4
☐ Vwo	☐ 5
	☐ 6
☐ Onbekend	☐ Onbekend

26. Wat was het geslacht van de dader, of de daders, die betrokken waren bij het antisemitische voorval?

- Vrouw(en)
- Man(nen)
- Anders
- Een gemixte groep
- Onbekend

27. Welke uitspraken zijn op de dader(s) die betrokken waren bij het antisemitische voorval van toepassing? *Let op: meerdere antwoorden mogelijk*

- De dader(s) spijbelde(n) veel
- De dader(s) was/waren betrokken bij criminele activiteiten
- De dader(s) kwam(en) niet goed mee in de klas
- De dader(s) was/waren betrokken bij een politiek-extremistische groepering
- De dader(s) had(den) problemen thuis
- De dader(s) was/waren betrokken bij een religieus-extremistische groepering
- De dader(s) uitte(n) complottheorieën
- Geen van bovenstaande
- Onbekend

28. Welke achtergronden hebben volgens u mogelijk een rol gespeeld bij het antisemitische voorval?

Achtergronden	Van invloed			
	Niet	Enigszins	Sterk	Weet niet/geen mening
Gebeurtenissen rondom voetbal in Nederland	☐	☐	☐	☐
Politieke of religieuze demonstraties in Nederland	☐	☐	☐	☐

Gebeurtenissen in het Midden-Oosten	☐	☐	☐	☐
Het coronavirus	☐	☐	☐	☐
Overige internationale gebeurtenissen	☐	☐	☐	☐
Gebeurtenissen binnen de school (bijvoorbeeld: opstootjes tussen groepen leerlingen)	☐	☐	☐	☐
Gebeurtenissen binnen de les (bijvoorbeeld: het onderwerp van de les of de sfeer binnen de klas)	☐	☐	☐	☐
Gebeurtenissen online tussen (groepen) leerlingen	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk...	☐	☐	☐	☐

29. Welke uitwerking had het antisemitische voorval volgens u op **het slachtoffer** of de slachtoffers ervan? *Als het antisemitische voorval tegen uzelf gericht was gaat het hier dus om de uitwerking ervan op uzelf.*

	Niet	Enigszins	Sterk	Weet niet/ geen mening
Het slachtoffer had emotionele schade (bijvoorbeeld: voelde zich gekwetst, gespannen of gestrest)	☐	☐	☐	☐
Het slachtoffer had materiële schade	☐	☐	☐	☐
Had slachtoffer had fysieke schade	☐	☐	☐	☐
De gebeurtenis had gedragsconsequenties voor het slachtoffer (bijvoorbeeld: het leidde tot verzuim van school/werk of tot lagere prestaties)	☐	☐	☐	☐

30. Welke uitwerking had het antisemitische voorval volgens u op **de les**?

- Het voorval had (vrijwel) geen gevolgen
- Het voorval had wel invloed op de les, maar geen negatieve invloed (bijvoorbeeld: het voorval was aanleiding voor een vruchtbare groepsdiscussie)
- Het voorval had een negatieve invloed op de les
- Het voorval had een negatieve invloed op de les en één of meerdere lessen daarna

De volgende vragen gaan over de aandacht voor het tegengaan van discriminatie en antisemitisme op uw school.

31. Hoeveel waarde hecht u aan voorlichtingen of lessen op uw school over de volgende onderwerpen:

	Geen waarde	Een beetje waarde	Neutraal	Tamelijk veel waarde	Zeer veel waarde
De Holocaust	☐	☐	☐	☐	☐
Goede omgangsvormen	☐	☐	☐	☐	☐
Geloofsvrijheid	☐	☐	☐	☐	☐
Het voorkomen van discriminatie	☐	☐	☐	☐	☐
Het voorkomen van antisemitisme	☐	☐	☐	☐	☐

32. In hoeverre bent u het met de volgende stelling eens?

	Helemaal mee eens	Een beetje me eens	Net zo veel mee eens, als mee oneens	Een beetje mee oneens	Helemaal mee oneens	Weet niet/ geen mening
Op mijn school wordt over het algemeen goed ingegrepen bij antisemitische voorvallen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

33. Op welke van de volgende onderwerpen zou u meer voorlichting of bijscholing willen ontvangen? *Let op: meerdere antwoorden mogelijk*

- Het verzorgen van lessen over de Holocaust
- Goede omgangsvormen
- Geloofsvrijheid
- Het voorkomen/aanpakken van discriminatie
- Het voorkomen/aanpakken van antisemitisme
- Geen van bovenstaande

34. Heeft u opmerkingen over het onderzoek?

- Nee
- Ja, namelijk

35. Wilt u op de hoogte gehouden worden van de resultaten van dit onderzoek? Uw e-mailadres wordt niet met derden gedeeld.

Aanvullende informatie over resultaten?

- Ja, mijn e-mailadres is:

- Nee

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Bijlage 2 Onderzoeksverantwoording

Keuze voor de opzet

We hebben gekozen om het onderzoek uit te voeren door middel van een online enquête onder docenten van voornamelijk geschiedenis, maatschappijleer, Mens en Maatschappij, godsdienst of algemene vakken³⁴ in het voortgezet onderwijs. Voor deze opzet is gekozen om de volgende redenen:

- De opzet van het eerdergenoemde onderzoek uit 2013 maakte nog gebruik van een gedeeltelijke schriftelijke papieren enquête. Deze manier van enquêteren is anno 2022 niet meer gebruikelijk en ook inefficiënt. Het onderzoek uit 2013 gaf echter ook al de mogelijkheid om de enquête in te vullen via internet. Door wederom gebruik te maken van een online enquête is het gemakkelijker om een vergelijking te maken met het onderzoek uit 2013 en zelfs nog eerder onderzoek uit 2004 van Research voor Beleid.
- Een online enquête geeft docenten meer tijd om de vragen zorgvuldig in te vullen dan een telefonische enquête. Bovendien is de kans op sociaalwenselijke antwoorden in een schriftelijke enquête hoogstwaarschijnlijk lager dan bij een telefonische enquête waarbij de respondent direct antwoord moet geven aan de enquêteur. In een online enquête is de anonimiteit van de respondent namelijk beter gewaarborgd.
- Gekozen is voor voornamelijk docenten geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst of algemene vakken als respondentgroep omdat de verwachting is dat de kans op antisemitische voorvallen bij lessen in die vakken groter is dan bij andere vakken. Tijdens lessen geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst en dergelijke worden immers thema's behandeld die direct of indirect te maken hebben met antisemitisme, zoals de Tweede Wereldoorlog, het Midden-Oosten, identiteit, discriminatie en religie.

Uitvoering van het onderzoek

De vragen voor de enquête zijn door Panteia opgesteld, in overleg met de Anne Frank Stichting. De vragen zijn grotendeels hetzelfde als in de vragenlijst die gebruikt is bij het onderzoek in 2013. De vragenlijst is te vinden in bijlage 1.

Voordat de vragenlijsten zijn verzonden, heeft er een aankondiging van het onderzoek plaatsgevonden. Eerst is aan de directies van alle 1.607³⁵ vestigingen van scholen op briefpapier van de Anne Frank Stichting een introductiebrief verzonden. In de introductiebrief is de achtergrond en doelstelling van het onderzoek kort beschreven en is vermeld dat de scholen telefonisch benaderd konden worden. Vervolgens vond er een telefonische werving van scholen plaats. Hierbij zijn *alle* vestigingen in het voortgezet onderwijs gebeld. Tijdens de telefonische aankondiging hebben medewerkers van het callcenter waar Panteia mee samenwerkt, aan de vestigingsdirecteur of een contactpersoon met een vergelijkbare positie gevraagd of

³⁴ Het Praktijkonderwijs heeft dezelfde vakken als de onderbouw van het voortgezet onderwijs, maar dan afgestemd op de arbeidsmarkt. Vakken als geschiedenis of maatschappijleer bestaan niet als zodanig. Vakken die enigszins vergelijkbaar zijn, heten bijvoorbeeld 'Mens en Maatschappij', 'Wereldoriëntatie', 'Cultuur en Maatschappij'.

³⁵ Er is gebruik gemaakt van de adresgegevens die DUO bijhoudt van alle vestigingen in het voortgezet onderwijs.

de school bereid was tot deelname. Deelnemers kregen vervolgens telefonisch een toelichting op de onderzoeksopzet.

Bij een positieve instemming, is een mail met korte instructie verzonden aan de schooldirecties of contactpersonen. Tegelijkertijd is een tweede mail verzonden, die door de contactpersonen doorgestuurd kon worden aan de desbetreffende docenten.

Twee weken na verzending heeft Panteia een herinnering per e-mail verzonden aan alle scholen. Twee weken later is nogmaals een herinnering per e-mail verzonden aan scholen waar nog geen of minimale respons verkregen was.

Respons en weging

In totaal zijn 1.828 vragenlijsten verspreid onder 305 verschillende vestigingen. Er zijn 432 vragenlijsten retour gekomen; dat is een respons van 24%.

Om vast te stellen of de respons representatief is, hebben we deze vergeleken met de populatie. Dat doen we op het niveau van vestigingen, omdat er geen populatiegegevens zijn over docenten geschiedenis, maatschappijleer, et cetera. We kijken naar variabelen die veel worden gebruikt in sociaalwetenschappelijk onderwijsonderzoek: de mate van stedelijkheid van de locatie van de schoolvestiging; provincie van de schoolvestiging; denominatie van de schoolvestiging en aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op de schoolvestiging.

Als eerste kijken we naar de mate van stedelijkheid.

Tabel 25 Respons en populatie naar stedelijkheid

	% Populatie	% Respons	%Verschil
Zeer sterk stedelijk	24,9	19,7	-5,2
Sterk stedelijk	36,2	38,2	2,0
Matig stedelijk	17,1	14,4	-2,7
Weinig stedelijk	16,9	21,8	4,9
Niet stedelijk	5,0	6,0	1,0

Bron: Panteia 2022

Een vergelijking op de mate van stedelijkheid maakt duidelijk dat de respons per type stedelijk gebied over het algemeen weinig afwijkt van de onderzoekspopulatie. Wel is er een ondervetegenwoordiging van zeer sterk stedelijke en matig stedelijke schoolvestigingen en een oververtegenwoordiging van weinig stedelijk en sterk stedelijke schoolvestigingen.

Ten tweede kijken we naar de variabele provincie.

Tabel 26 Respons en populatie naar provincie

	% Populatie	% Respons	%Verschil
Drenthe	2,9	3,5	0,6
Flevoland	2,9	5,1	2,2
Friesland	5,7	5,6	-0,1
Gelderland	12,3	10,2	-2,1
Groningen	4,7	6,5	1,8
Limburg	4,6	3,5	-1,1
Noord-Brabant	11,2	7,6	-3,6
Noord-Holland	16,2	11,3	4,9
Overijssel	8,0	7,6	0,4
Utrecht	7,0	9,3	-2,3
Zeeland	2,5	3,0	-0,5
Zuid-Holland	22,0	26,9	-4,9

Bron: Panteia 2022

Uit de tabel blijkt dat de provincies Drenthe, Groningen en Noord-Holland zijn oververtegenwoordigd in de respons, terwijl de provincies Gelderland, Noord-Brabant en Utrecht ondervertegenwoordigd zijn.

Ten derde kijken we naar de denominatie van de school.

Tabel 27 Respons en populatie naar denominatie

	% Populatie	% Respons	%Verschil
Algemeen bijzonder	15,2	11,6	-3,8
Overig ³⁶	6,3	8,6	2,3
Openbaar	29,6	31,3	1,7
Protestants-Christelijk	17,1	20,8	3,7
Rooms-katholiek	17,9	14,8	-3,1
Samenwerkingsverband ³⁷	13,9	13,0	-0,9

Bron: Panteia 2022

We zien dat de respons van de populatie afwijkt als het gaat om denominatie. Algemeen bijzondere scholen en openbare scholen zijn enigszins ondervertegenwoordigd in de respons, terwijl rooms-katholieke scholen sterk oververtegenwoordigd zijn.

³⁶ Antroposofisch, Evangelisch, Gereformeerd, Interconfessioneel, Islamitisch, Joods orthodox, Reformatorisch, Overige.

³⁷ Op een samenwerkingschool worden zowel openbaar als bijzonder onderwijs aangeboden.

Ten slotte kijken we naar het aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond op de schoolvestiging.

Tabel 28 Respons en populatie naar aandeel leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond

% Populatie	% Respons	%Vershil
15,4	13,9	-1,5

Bron: Panteia 2022

We zien dat het verschil tussen respons en populatie relatief klein is.

Vanwege de relatief grote verschillen tussen respons en populatie wat betreft spreiding over provincies en denominatie, is besloten om een wegingsprocedure toe te passen. Deze corrigeert voor afwijkingen in de responderende groep ten opzichte van de totale populatie. Er is een gecombineerde weegfactor gemaakt op basis van de variabelen provincie en denominatie. Resultaat van de weging is dat de respons ook op deze variabelen een goede afspiegeling vormt van de populatie.

Vergelijking met onderzoek uit 2013 en 2004

In 2013 heeft Panteia nagenoeg hetzelfde onderzoek uitgevoerd naar antisemitisme in het voortgezet onderwijs in opdracht van de Anne Frank Stichting. Daarnaast heeft Research voor Beleid in 2004 opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap onderzoek uitgevoerd naar agressie en geweld in het onderwijs. Het onderzoek in 2013 is deels schriftelijk en deels online uitgevoerd onder docenten in het voortgezet onderwijs. Het onderzoek uit 2004 bestond uit een schriftelijke enquête onder docenten in het voortgezet onderwijs.

De vragen uit het huidige onderzoek zijn in overgenomen uit de vragenlijst uit 2013. Voor het onderzoek uit 2022 hebben wij echter wel een aantal antwoordcategorieën aangepast of toegevoegd. Vraag 5 komt origineel uit het onderzoek van 2004 en is voor het onderzoek in 2013 aangepast.³⁸ In het onderzoek uit 2013 hebben we deze vraag wederom iets aangepast: de term 'homoseksualiteit' is veranderd in 'lhbti+ gemeenschap.' De term is in 2013 gebruikt om informatie te krijgen over discriminatie op basis van seksuele geaardheid. In 2022 is deze term niet toereikend om dezelfde lading te dekken. Wij hebben gekozen voor een bredere benadering van discriminatie op basis van seksuele geaardheid en gender. Dit maakt een vergelijking op hoofdlijnen mogelijk tussen de onderzoeken, maar deze moet wel met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. De vergelijking van vraag 5 met het onderzoek uit 2013 en 2004 wordt gemaakt in hoofdstuk twee van dit rapport.

De context waarin het onderzoek in 2022 is gepresenteerd is hetzelfde als in 2013: een onderzoek naar discriminatie en antisemitisme. Verdere tekstuele aanpassingen leiden in alle waarschijnlijkheid niet tot een verandering in de antwoorden. In de hoofdstukken 3 tot en met 7 maken we waar relevant een vergelijking met het onderzoek van 2013.

³⁸ Zie de Onderzoeksverantwoording van het onderzoek uit 2013 voor de exacte aanpassingen die zijn gemaakt.